

atha trayastrimśam pūraṇam

sarva-manoratha-pūraṇam

[1] atha niśithinī-kathāyām kuṇṭhaḥ samutkaṇṭhaś ca madhukaṇṭhaḥ sa-gadgadaṁ jagāda—[2] tad evaṁ rāmānujasya ramaṇinām apy amūṣām dinaṁ dinam apy anuparamaṇam ramaṇam atīva jīvana-samatām avāpa | [3] yatra samutkaṇṭhaāpy akuṇṭhā jātā | yataḥ—

yadapi paraspara-milanaṁ hari-gopīnām cirān na vicchinnaṁ |
tadapi na tṛṣṇā śāntā svāpnika-pāne yathā pipāsūnām ||1||

[4] tatra tu ramaṇam, yathā—

anyo'nyam rahasi prayāti milati śliṣyaty alam cumbati
krīḍaty ullasati bravīti nidiśaty udbhūṣayaty anvaham |
gopī-kṛṣṇa-yugaṁ muhur bahuvidham kintu svayaṁ nohate
śāsvat kiṁ nu karomi kiṁ nv akaravaṁ kurvīya kiṁ vety api ||2||

[5] utkaṇṭhāyām tu tad eva padyaṁ bahu-vidham ity anantaram evaṁ paṭhanīyam—

gopī-kṛṣṇa-yugaṁ muhur bahu-vidham kintv etad evohate
tac caitanb na hi jāgarastham api tu svapnādi-citta-bhramaḥ ||2b||

[6] kiṁ bahunā tad-anubhave ca tāsām bhāvaneyam—

utpattir akṣṇor abhito na sat-phalā
yābhyām na tasyadbhuta-rūpam īkṣitam |
hā karṇayor apy alam arthadā na sā
yābhyām śrutaṁ naiva hareḥ subhāṣitam ||3||

hā cakṣur-ādīni hareḥ samāgame
yady āgamiṣyan śravaṇādi karma ca |
tad āvrajiṣyan viṣayīṇi nāpy amūny
aṣūyayā dhig vyatidūyamānatām ||4|| iti |

[7] kadācic ca—

sāṅgalingana-laṅgime'ṅga-valayā-saṅge'pi śārṅgī tadā
gopīnām sphurati sma dūra-gatayā premāpagā-pūrataḥ |
yasmād utkalikā-kalāpa-valanā-vṛttim bahir lumpatī

svapnābhām diśatī śatīm api dṛṣi sphūrṭim muhur lumpati ||5||

[8] śrī-rādhāyām tu sutarām anirvacanīyam eva sarvaṁ tat-prathamatayā mithas tan-
mithunasyāpi | tathā hi—

rādhā'jānād asaṅge danuja-vijayinaḥ saṅgam ārād asaṅgam
saṅge caivam samantād gṛha-samaya-sukha-svapna-śītādikāni |
etasyā vṛttir eṣājani sapadi yadānyad vicitraṁ tadāsīt
kāntākānta-svabhāvo'py aha yad anayor vaiparityāya jajñe ||6||

[9] tad evam atibhūmitām ite bhāva-bhūmani tena ca sarvābhyarṇatām iva jāte vṛtta-
jāte sva-sva-vadhū-nirodhāya niyukta-pura-janī-janeṣu ca guruṣu tad-utṭaṅkanataḥ
kṛṣṇas tu tṛṣṇā-lajjābhyām sajjan-manāḥ sva-mānasam anv evam bhāvayāmāsa—[10]
hanta kim idam antarā jātam ? kaulīnam khalu kaulīnam janam kau līnam iva karotīti
man-manāḥ kañcana vicāram ācāram ca na sañcarati | lokaś ca śokaṁ prayāsyatīti nija-
vargyam anu duḥkham pāṇi-sargyam svayam evākaravam | tath kim karavāni ?

[11] punaḥ sa-praṇidhānam idam vivinakti sma—nedam anācāram iva pratibhāti |
bhāti hi mama cittam anena | na tu mlāniṁ yāti |

[12] punar api ca parāmamarśa—tāḥ punar mama parāṅganā evānubhūyante, na tu
parāṅganāḥ | tasmād bhaved atra viśeṣaḥ sandarbha-viśeṣaḥ | yam eva khalv aham iva
loko'py ayam anirṇīya nūnam garga-durvarṇanayāsmad-apayānam nirṇīya ca
śirṇībhan śaṅkayā śaṅka-sukatām urīcakre yena cāmūr api nūnam svam dhik-
kurvanti | yathā—

vraje jāter jātā vraja-jana-samāna-prakṛtitā
tataḥ kṛṣṇe premā tam anu sahasā tam prati gatiḥ |
tatas tatrāsaṅgas tam anu viparītam kim api tat
tato vyaktam tac ca praṇaya sakhi dhik kim nu karavai ||7|| iti |

[13] atha tam parāṅganā-pārāṅgana-vicāra-garbham sandarbham punar asmin nija-
nijābhilaṣita-kallola-lola-mat-prema-kallolinī-vallabhe mad-aṅga-saṅgata-marul-
lavenāpi velati vallavāvalaye na samyag anusandhātum sandhām labhamahe |

[14] kim ca yadi ca vāstavatayā na vidyate doṣas tathāpi tat-kathāpi prathayati mama
saṅkocam iti vrajād vyavadhātum ivāvadadhāti me citta-vṛttiḥ | [15] tad etad
vyavadhānam eva cāyatām āyati-śuddhim vidhāsyati | [16] [ṛṇa-vraṇa-kalaṅkānām kāle
lopo bhaviṣyatīti](#) nyāyena mama samyag-anusandhānena teṣām lokānām paścāt-tāpam
anu sad-upadeśa-grahaṇena ca |

[17] atha tad etad vibhāvya punaḥ sodvegam vibhāvayāmbabhūva—

hā goṣṭham vipinam paśūn vraja-janam dāsān sakhīn preyasīs
tātām mātaram apy aho katham amūm hāsyaṁi rādhām api |

[23] tad evaṁ tayoh sadanam āsannayoh śrī-rādhā-mādhavādayas ca punaḥ svapna-labdham iva tad duḥkham sukha-paryavasānam upalabdham vidhāya yathāsvam āvāsam āsādayāmasuḥ |

[24] atha prātaḥkathāyām snigdhaḥkaṇṭha uvāca—tad evaṁ kaṁsa-gr̥hyānanyānanyāya-bhājo nigr̥hyārvaveśi-keśi-vadhāt pūrvam ahar-mukhe cālita-cakṣur-aravindaḥ śrīmān govindaś cetasi cintitavān—prāyaḥ sarva eva himsitāḥ kaṁsa-pakṣiyāḥ keśi cādya śvo vā patisyati | kevalam kuvalayāpidaḥ karī varīvarti |

[25] anye labdhāntare tat-pradhānatāsv avyapekṣatayā na tatra mama gantavyam asti | yataḥ piṭṛ-mukhāvṛtakaḥ khalv aham, na tu svatantra-mantraḥ | kintu योग्याṁ vyājantaram mṛgyate | bhavatu, yathāprāptam tat samāptavyam | tad alam tac-cintanam anena |

[27] tad etad vicārya ca—hanta hanta tatra prayāne ca jāte na jāne kiyān kārya-paryāyāvarodhaḥ syāt iti | katham vrajam vinā samayaṁ gamayisyāmi iti | [28] punaḥ sāsam cintayāñcakāra—

vinā mām tātaḥ prāg na pibati jalam sā ca janani
vinā mām ucchvāsān visṛjati batāsūn iva muhuḥ |
yathā tau hā tadvad vrajam anugatā viśva-janatā
tad āstām tiryāñco'py ahaha hṛdi śalyam vidadhati ||15||

[29] tad idam cāgrajam api vedayitum utsahe | yataḥ—

duḥkhāyate pumān kaścit kaścid vā yaḥ sukhāyate |
pūrvasmin na dayālutvam parasmimś tu dayālutā ||16||

[30] tad evaṁ prātar vicāram ācārya tadaiva daivata āpatitam keśinam ca mṛtyum prāpayya gocaraṇāya caraṇa-caryayā vanam sañcarantam śrīkāntam kvacid ekanta-gatayā harṣitaḥ śrīmān devarṣiḥ sapadi sāksād āseditvān | sa cāsannam āgaccantam accha-paricchadam śrī-nāradam dadarśa |

[31] dṛṣtvā ca gīrdevatā-deham ivākṣara-rūpatām dharantam
gaṅgā-pravāham iva viṣṇupadād avatarantam,
kailāsam iva vaiṣṇava-lakṣa-śiva-mūrtim,
nija-yaśaḥ-stomam iva vividha-gāna-kṛta-karṇa-pūrtim,
kṣīra-nīra-nidhi-m ivāntarvāsita-nārāyaṇādi-nāmānam,
amanda-kalā-sāndra-candramasam ivāntaraṅgatayā dhṛta-kṛṣṇa-dhāmānam,
śārada-nīrada-samudāyam iva śarma-netrāpy adhārā varṣantam,
bhakti-viśeṣāsakti-vyakta-nija-bhakta-prahāsam iva kṛta-harṣantam parāmamarśa |

[32] sa ca tam evaṁ dadarśa—sadācaraṇa-suṣṭhutāyām sādhu-padmavat,
sadāśeṣa-sukhada-pada-prṣṭhatāyām kṛta-tad-vidha-tanu-śrī-kamaṭhavat,
jaṅghāla-sat0kaṭaka-śobhitāyām vijaya-dhvajavat,

sahajānūru-nāma-śastatāyām garutmata-stambhavat,
 kākudmatavitatatāyām nija-vraja-taṭavat,
 śubha-śobhāvalagna-prahlādakatāyām narasimhavat,
 bhuvana-kamala-ramaṇīya-nābhitāyām sarovaravat, nārāyaṇavad vā,
 vara-guṇa-rasanāpītāmbaratāyām navya-ravy-amśuvat,
 santatam udara-śvasana-calatāyām pippala-dalavat,
 hṛdayaṅgama-svarṇa-rekhā-śrī-kaṭāyām nīlamaṇi-nikaṣa-paṭṭavat,
 sad-guṇa-ratnālaya-hṛdayatāyām ratnākaravat,
 maryādā-paryāpaṇa-bhujatāyām jīṣṇu-ratnārgalavat,
 aṅgadādi-labdha-praveṣṭatāyām kauśalyā-garbha-maṅgalavat,
 rocamaṇa-mudrākaratāyām kalpa-vallī-pallavavat,
 samutkaṅṭha-svara-rūpatāyām pāñcājanyavat,
 dvijatārādhirāja-dāsyatāyām dvija-rājavat,
 nāsya śuka-mukha-sakti-jetr-śobhitāyām svayam eva yadvat,
 nija-satya-vrata-bhakta-rocana-vilocanatāyām navīna-divya-mīnavat,
 candraka-śobha-keśa-nirmāṇatāyām sanīradāgama-samaya-nīradavat,
 makarāṅkālanṛta-śravaṇatāyām makaradhvajavat,
 sarvadā sarvatrāmṛta-varṣi-śīti-mūrti-kr̥ta-pūrtitāyām punar amṛta-raśmivat,
 rohiṇī-yaśodā-nanda-nandanatāyām rauhiṇeyavat,
 narasimhatā-saṁhita-saṁhananatāyām pnuar narasimhavat,
 muhur apūrvā-māna-rūpatāyām punar mīna-mahīnavat,
 paṭiṣṭhatā-vighaṭita-bali-gariṣṭha-bhāvatāyām vāmana-devavat,
 utpatha-vṛṣalāñchita-vṛṣa-nindakatāyām jina-nandanavat,
 payorāśi-nimajjad-uddhara-gotra-samuddharaṇa-dhūryatāyām punaḥ śrī-kamaṭhavat,
 dharaṇi-dhara-hāri-vihāritāyām vārāhāvatāravat,
 kṛtavīrya-jāta-durjana-kṣatra-kṣapaṇatāyām bhārgava-rāmavat,
 bhāvi-kālayavana-saṁyamanatāyām viṣṇuyaśas-tanayavat,
 lakṣmaṇa-carita-racita-pracura-sukhatāyām punaḥ śrī-rāmacandravad iti |

[33] tad evam aikarūpya-śleṣeṇa śabda-śleṣeṇa ca mithaś cintita-sad-upamānayoṛ
 anayoḥ śrī-devarṣiṛ amuṁ śrī-harṣi-śrī-nidhānam veda-pārāyaṇataḥ stūyamānam
 vidhāya vikāśam nivedayāmāsa—

samitaḥ samito yena dānavo'sau sadānavaḥ |
 sa paro'paratām yātaḥ sodayo'nudayo bhavān ||17||
 avilambena ye ḍimbe hasatāhasata tvayā |
 te sarve pūtanāpūrvāḥ pūnāḥ pūtāś ca sarvataḥ ||18||
 guṇair agūṇatām yātas tvam asau nandanandana |
 bibharsī vasudhām citram sthitvāpi vasudhopari ||19||
 śāsadhara-mūrtiḥ śuklā gaṅgā-viśadā sarasvatī śyenī |
 kīrtis tava tu bakāntaka śubhrā sarvaṁ karoti śubhrābham ||20||
 tvat-kīrtiyā śvetitaḥ kaṁso'py etat kṛṣṇa mṛṣoditam |
 tat-sparśas tasya nāsty eva kintu tad-bhīti-vaikṛtam ||21||

[34] tad evam sthite tu kiñcin mama nivedanam asti, tathā hi—

premā vaśayati sarvaṁ khalv iti na mṛṣā prasiddhir udbhāti |
kṛṣṇa tvam api sa yasmān na bhajasi pūrvāparānusandhānam ||22||
tasmād vimāna-sama-dhiyaṁ tvām aham āgacchamācchannam |
tām smārayitum avaśyaṁ yā sambhavitā bhaval-līlā ||23||
loke'smimś tava bhaktā bahavaḥ kramaśaś ca te pālyāḥ |
tasmād avaśyam udiyuh paurvāparyeṇa tā lilāḥ ||24||

keśinam ditijam aśva-veśinam
yo jaghāna sa bhavān athābhavān |
tān vidhātum aparān satām parān
uccakaiḥ prabhavitākhillāvitā ||25||

tathā hi—

keli-mātreṇa te daityā yad-bhidelimatām gatāḥ |
pacelimas tena tāpāt kaṁsaḥ pradhvaṁsam eṣyati ||26||
krūraḥ sa netuṁ sadyas tvām akrūras tu prahāsyati |
tvam ca mātrādikam hitvā yātrām tam hantum āpsyasi ||27||

[35] atha sa-vaivarṇyaṁ nirvarṇya tathāvasthitavati tasmin bhāvāntaram ṛṣir
udbhāvayann uvāca—tataś ca sujana-roṣṭāraṁ kaṁsaṁ kroṣṭāram iva roṣitāsi, yataḥ—

kūpa-maṇḍūkavat kaṁsaḥ kaṇḍūtīm khaṇḍayan nijām |
tvat-karkaśa-bhujābhogi-saṅgharṣam labdhum icchati ||28||

[36] yaṁ khalu mātari-puruṣam puruṣottarmas tvam iha jīva-grāham grhīsyasi |
samūla-ghātam haniśyasy akrīta-kāram kariśyasi, kara-grāham grhṇamś ca viśrānti-
paryantam aśrānti-vikramatayā virkaksyasi |

harṣadbhiḥ pāṇi-karṣam niṣkarṣamś tama anekapam |
drakṣyase puṇḍarikākṣa tvam vyaktam haritām gataḥ ||29||

[37] tatra saṅkṣepārtha-nikṣepaś cāyam—

akrūram dvāra-mātram vidadhad atha bhavān vṛṣṇi-dhiṣṇyāni gatvā
bhuṅktvā traiyakṣa-cāpam sapadi kuvalayāpīḍakam pīḍayitvā |
mallān hatvā paraśvo danuja-jani-tanuṁ kaṁsakam dhvaṁsayitvā
rājyam dattvograsenam prati nija-janakau mocayīsyaty avaśyam ||30||

[38] atra paurāḥ paurāṅikīm iva gāthām gātāraḥ—

unmīlan nīla-śubhrāruṇa-kamala-jitī khañjana-dhvaṁsi-līlā-
cāñcalye simha-saṅgha-pramathana-madatā-vyañjinī yasya netre |
ceṣṭā durduṣṭa-vṛnda-praśama-paṭu-kalā-kalpinī majjayantī
piyūṣe sajjanālir nava-vayasi varā śyāmalaḥ kaḥ sameti ||31||

[39] kṛṣṇaḥ svagatam uvāca—ugrasenāya rājyaṁ dāsyaṁ itī yuktam eva khalūktam |
yato mama vrajāgamanam eva ramaṇīyam | [40] prakāśaṁ cāha sma—tatas tataḥ ?

[41] ṛṣir uvāca—

grāmyāḥ paurā nṛpālāḥ sadasi nabhasi tu svarga-saṅgīta-vijñā
devā devādi-nāthā vidhi-śiva-vidhijās te vayaṁ ca stuvānāḥ |
rakta-tyag-danti-danta-cchavir avikara-bhāgamsakau lūna-mallau
drakṣyāmo bhrātarau vām kavalita-balavat kaṁsakam tvām apīha ||32||

[42] tatra malla-sabhā-gatānām idaṁ kolāhala-kutūhalaṁ bhavitā—

kim idaṁ śyāmalaṁ rūpaṁ madhuraṁ raudram eva vā |
strī cāstrī ca na yad divyaṁ vastram astraṁ yathāyatham ||33||

[43] pāpa-kaṁse cāpavargam ite—

vadhārhasyāpi kaṁsasya strīṇāṁ drg-vāri-bindavaḥ |
dharāṇyām nipatiṣyanti drāvayīṣyanti hṛt tava ||34||

[44] kṛṣṇa uvāca—hanta tau mama nija-janakāv iti bhavatā kāv uktau ?

[45] ṛṣiḥ sa-hāsam uvāca—

[prāg ayaṁ vasudevasya kvacij jātas tavātmajaḥ |](#)
[vāsudeva iti śrīmān abhijñāḥ sampracakṣate || \[BhP 10.8.14\]](#)

[46] kṛṣṇaḥ sāścarya-smitam uvāca— tatas tataḥ ?

[47] ṛṣir uvāca—vasudevādayas tu naṣṭaṁ cintāmaṇim iva spaṣṭaṁ vindamānās tvām
hātuṁ na hi sahiṣyante | [48] tava ca tad-anurodhāya yadūnām itas tataḥ palāyana-
samavāya-dūnānām avarodhāya ca niścita-cittasya katicid vāsarāṇi bhaviṣyanti | [49]
tvad-anuṣaṅgatas tatra saṅgatā tad-apekṣitī-kṛtya vraja-kṣiti-pati-prabhṛti-vraja-
janatāpi śākata-vāṭa-paṭa-nivāsam asatsyati |

[50] tathāpi cirataḥ kaṁsa-prathita-vyathatayā prāpta-vitathatāyāyadu-rāja-
rājadhānyāḥ sphurad-ugrasenenāpy ugrasenena duḥsamādhānaṁ samādhānam |
svayaṁ bahu-praṇidhānata eva syād iti kṣaṇam api kṣaṇam alabhamāś cirāyamāṇe
nija-vraja-prayāṇe vicārya rāmeṇa sama aikacarya-caryayā svajana-vraje vraje
virājamānaṁ vrajeṣāṁ upavrajya svasya vrajāgamanam avaśya-kāryatayā nirdhārya
vrajam eva vrājīṣyasi |

[51] kṛṣṇa uvāca—hanta ! te kiṁ tyajanta eva mām āvrājīṣyanti ?

[52] ṛṣir uvāca—

nandādayas tava paraṁ mahatāgraheṇa
prāpsyanti goṣṭham atha tad-vapuṣātmanā na |
dṛśyaṁ bhaved vapur iti sphuṭam asya tasmin
saṅkocitā samucitā na tu tadvad ātmā ||35||

[53] kṛṣṇa uvāca—hanta kim ahaṁ vakṣyāmi ?

[54] ṛṣir uvāca—tatrabhavatā tad idam saṅgīṛṇaṁ gīṛṇam ācariṣyate—

yāta yūyaṁ vrajaṁ tāta vyaṁ ca sneha-duḥkhitān |
jñātīn vo draṣṭum eṣyāmo vidhāya suhṛdām sukham || [BhP 10.45.23] iti |

[55] tad idam eva bhavad-āśvāsanam teṣāṁ viśvāsya śaśvāyamānatām ācariṣyati |

[56] kṛṣṇa uvāca—kadāham āgamiṣyāmi ?

[57] ṛṣir uvāca—yadā suhṛdām hṛdayaṅgamaṁ sukham utpatsyate |

[58] kṛṣṇa uvāca—tac ca kadā ?

[59] ṛṣir uvāca—teṣāṁ sukhasyotpattaye tu dūram vyāptum unmukham bhavitā |

[60] kṛṣṇa uvāca—aho bata ! viyatīva kiyatī vyāptis tatra ?

[61] ṛṣir uvāca—tat-tat-kārya-jālataḥ kāla-kṣepaṁ kṣepayaty api bhavati yāvat kaṁsa-
pakṣa-lakṣa-vidhvaṁsanam, yāvad-bhavat-putrādi-vicitra-sampad-gaṇaś ca
sompatsyate |

[62] kṛṣṇa uvāca—aho mahātman! mahad vyasanam khalu mayi nyasanam āyasyati |
yatho dīrghasūtratā mama bandhanāya nirbandham āpatsyate |

[63] ṛṣir uvāca—mā tāpam āpadyatha, bhavataḥ svabhāva evāyam, yat kadācid
antraṅgāṇāṁ parivāra-saṅghānām sukha-bhaṅgam svāṅgānām iva viśahya
bahiraṅgāṇāṁ duḥkha-bhaṅgam karomi |

[64] kṛṣṇa uvāca—bhavatu, bhāvi-kathā prathyatām | tatra madīya-durvr̥ttatām ayaṁ
vraja-duḥkha-vṛttam tāvad āstām, pura-vṛttam purastād anuvartyatām, yenāham
uparaktas tatra niṣpratibhatām vyaktam āpsyāmi |

[65] ṛṣir uvāca—sāmpratam tava gāyatra-vratam eva sa-gargeṇa vasudevādi-yadu-
vargeṇa prathayisyate | yatra ca vrajataḥ karṇī-rathārohiṇī rohiṇī ca tatra neṣyate, na
tu vraja-janaḥ kaścit | kṣātra-vidhāna-pātratayā tan-nirmāṇe tasya nirmāṇa-duḥkham
duḥkhanana-mūlam bhavitā iti |

[66] kṛṣṇaḥ svagatam idam adhigatavān—hanta prasaṅgatas tad-duḥkham evāsaṅgam labhate | man-mātr-saṅginī hi sā rohiṇī katham tad-bhaṅginī bhaviṣyati iti |

[67] tataḥ kathāntaram pṛcchāma iti spaṣṭam papraccha—tatas tad-vratācārānantaram kintarām ācariṣyāmi ?

[68] ṛṣir uvāca—tataḥ sāndīpani-sandīpita-vidyā-sabhām avantīm āsādyānavadya-vidyā-samudāyāya bhrātarau yuvām akātarau sa-brahmacāritayā gaurava-saṅkulatayā gauravam kulam eṣyatha | yatra sakṛn-nigada-mātreṇa sarvām vidyām adhiyantau dhārayantau ca sarvataś camatkāram arpayiṣyathaḥ | yatredam sakhedam upaślokayan mahāml loka-saṅghaḥ parasparam savismayam ālokayiṣyati | yathā—

aṅgam pallava-komalam prabhavanam lakṣmī-parārdhāśritam
sevyatvam sama-sevakāyuta-mano-rājyābham udbhrājate |
yasya śrī-ramaṇasya so'pi nitarām vāgīśvarī-lobhano'py
ācāryāṇy upadiṣṭa-kāṣṭha-ghaṭanam śarma-śriyā nirmame ||36||

[69] tad evam catuṣṣaṣṭhi-mātraikr aho-rātraiḥ sarvāsv api kalāsvadhītina bhavatā guru-patnī-bhikṣita-pañca-jana-bhakṣita-tat-putrānayana-maya-dakṣiṇā-nivedane cedam lokā vyativedayiṣyante | yathā—

vastv asti yat tad gurave pradīyatām
adurlabham ced athavā sudurlabham |
naṣṭam vapur yad gurujasya tad vapuṣ-
mantam yamāt paśyatam ānināya saḥ ||37||

tataś ca—

yamād api samānetā gurv-apatyam tvayā yadā |
vivaderan mukhe tarhi miryeraṇ narayo hṛdi ||38||

[70] kṛṣṇaḥ svagatam—na jāne, janena tad varṇyamānam ākarṇya niravalambatām sarivalamānānām mayy anukampā-sampātavatām ambādīnām kā daśā bhavatā yā samprati ca mama hṛt-kampāya sampadyate | [71] bhavatu, prastāvāntaram vistārayāmaḥ iti spaṣṭam ācaṣṭa—bhagavan ! ko'sau pañcajanaḥ ?

[72] ṛṣir uvāca—jaya-vijayavat kasmāccit kāraṇac-chaṅkhāsuratām prāpto'sau prasiddhaḥ śaṅkha-viśeṣa eva | tvam ca tad-aṅgam ādāsyase | kintu—

yadā yadā dhmāpayitā bhavān darām
netre tad-ārdre iva te bhaviṣyataḥ |
labdham yaśodā-stana-pānajaṁ sukham
kṛpā-bhareṇa smaraṇa-prathāvataḥ ||39||

[73] kṛṣṇaḥ sodvegam uvāca—etad vastūddeśam vinā kathāntaram prastūyatām |

[74] ṛṣir uvāca—kiñcid anyad alpaṁ śrūyatām | vitta-vidyas tvam mathurāyām āgata-mātraḥ śrīmad-vrajāya kṛta-yātras tatrasya-pitrādibhiḥ kṛta-saṅkocanas tad-ājñā-laṅghanam nāyatyām maṅgalam iti racita-vicāratayā carita-śocanaḥ svānukūlya-kaivalya-lasad-uddhavam ativinītam uddhavam evābhinītam matvā vraja-janānām āvijamānatā-jananāya niyojayiṣyasi | teṣāṁ saṅkocata eva na ca vraja-janam ātmopahṛtam āharīṣyasi |

[75] te hy evaṁ rahasyaṁ maṁsyante, kṛṣṇasya vraja-mātra-tṛṣṇasya vraja-deśe praveśe punar lambhanam vipralambhataḥ stambhanam eva lapsyate | vraja-janasyātra praveśaś ca tathāveśa eveti | atha vraja-janaḥ sa ca svayam api nayāsyati | [jñātīn vo draṣṭum eṣyāmaḥ](#) [BhP 10.45.13] iti rahasya-tvad-vacanasya bhavadbhis tu nāgamyatām iti svārasya-bhaṅga-prasaṅgaḥ syād iti |

[76] tathā svārasyam api tādrśa-tan-mantraṇāyantraṇayā, na tu svatantratayā | kim ca, tava cetasi yaḥ ko'py anyaḥ saṅkocaḥ samprati sampratītiṁ vinārocamaṇatām pratipannavān asti | so'pi vraja-bhūmāv āvrajanādi-varjane sāhāyakaṁ muhur nirvāhayitā |

[77] vraja-janam prati tad idaṁ tu vedavad aparatantram mantram nivedayiṣyasi | samprati ca bhavatām sambandhe jarāsandhādibhiḥ kṛtānusandhe tatrāpi nirb andhāt kaṭakena dhātī ghaṭayiṣyate iti |

[78] tathāsminn uddhava-dvārā pitrādiṣu vācika-patrikā, yathā—

sambandhād vaḥ samantād aham api sa tathā yāmi taṁ vṛṣṇi-vṛnde
yuṣmākaṁ prāṇa-yogya-praṇaya-bhuvi tathāivāvanam samvidhitse |
kintv eṣā mūrtir atra svayam api tu bhavat-pārśva-vartī mamātmā
kim vā mūrtiś ca tasmin bhavati hi bhavatām sphūrtir eva pramaṇam ||40||

kim ca—

āyāsyāmīti kim jalped baddhaḥ praṇaya-rajjūbhiḥ |
yena baddhas tu tasyecchām anicchām cānuyāti saḥ ||41||

[79] śrī-vasudevādīnām deva-dviḍ-upadravasya vidravaḥ khalu bhavad-abhimata eveti tu mayā matam eva |

[80] atha purastād uddhava-darśana-mātreṇa ca te parama-sukhaṁ prāpsyanti | yataḥ—

aparicaye'py avalokād bhaktaṁ bhaktaḥ piparti kṛṣṇasya |
svaramātrāt tad-gānārambhaḥ sujanaṁ pramodayati ||42||

[81] tataś ca tava viśleṣān nava-navārtās te tvad-vārtām eva vārtām anuvartamānāḥ śīghram iva viyanti kiyanti māsā vāsarāṇīva taṁ katicin māsān vāsayitvā paryavasāne tad-dvārā sambhāvanām evāpekṣya mudrita-mukhena svasti-mukhena sandekṣyanti, yathā—

īśvaras tvam iti so'yam asmākaṁ
uddhavaḥ samupadiśya gacchati |
putra tat tu na vyaṁ sma man-mahe
śrīśa tā kim u sute na rocate ||43||

kim ca—

yady aho suta bhavān adhīśvaras
tarhy api sphuratu te padābjayoḥ |
pṛītir atra ca paratra naḥ sadā
kṛṣṇatām anu yataḥ satṛṣṇatā ||44||

[82] kṛṣṇa uvāca—uddhavas tu kim mām vaksyate ?

[83] ṛṣir uvāca—

vinā candraṁ śaral-lakṣmīr vinā puṣpaṁ madhūnnatiḥ |
vinā payodaṁ varṣā-śrīr vinā tvām kā vraja-sthitiḥ || iti |

[84] kṛṣṇaḥ sāśram uvāca—yad vraje mama vilamba-sainvalana-kāraṇaṁ viśeṣeṇa ca
varṇaya |

[85] ṛṣir uvāca—tatra bhaktaṁ bhajamānasya kavacaṁ bibhrāṇasya śatrūn
nighnānasya tava vyāsaṅgāntaram api labdhāntaratām āpsyati |

[86] kṛṣṇaḥ sodvegam uvāca—hanta kim tat ?

[87] ṛṣir uvāca—yat khalu vasudeva-svasrīyāṇām yudhiṣṭhirādīnām dhṛtarāṣṭreṇa
duṣṭa-bhraṣṭa-rāṣṭrī-kṛtānām pakṣasya puṣṭikaraṇāya bhavitā | te ca tvām eva
paramātiṣṭhamānā bhakta-vaśyatām vāvaśyamānasya tava kaitava-rahita-bhakti-bhāja
iti | yad-arthaṁ prathamatas tāvad abhijātam abhijātam cākrūram dūtatayā dūram
āpayiṣyasi |

[88] prakṛta-vyāsaṅgaḥ punar aṅgībhūtaḥ prabhūta eva | yataḥ kamsa-pakṣa-
nirharaṇaṁ tadāpi tvayā kṛtākṛtam eva vartsyati |

[89] tathā hi—varākeṣu kamsa-pakṣīyeṣu cānyeṣu tīrtha-kākatām gateṣu yat khalv
astiḥ prāptiś ceti tasya tatra kalatra-dvayam asti |

[90] tat punar vaidhavyenāndhībhūtam iva sva-bandhu-jana-dattānusandhībhavat-
pitṛtayā dhṛtāśvāsa-nirbandhaṁ jarāsandhaṁ gamiṣyati | yatra ca—

visrasta-keśaveśādyos tayoh kamsasya bhāryayoh |
drakṣyanti vihasiṣyanti cāṅgāni pathikā api ||46||

[91] tatas tat-preraṇayā jarāsandhaḥ prāpta-jarāsandha iva kāla-rūptāvantaḥ
bhavantam eva trayoviṃśati-saṅkhyābhir akṣauhiṇībhir abhiyāsyati |

tādr̥śatām bhṛṣam avidvān kīṭaka iva kṛpīṭa-yonim |
abhiyāya cābhiyā mathurām mathnann ivāvariṣyati ||47||

tataś ca—

indv-arka-dyota-keliṃ kutuka-kalanayā nirmimāṇāv adhr̥ṣyau
jārāsandham tad-andham tama iva kaṭakaṃ troṭayantau bhavantau |
ekaṃ tam māgadhēsam tama iva ghr̥ṇayā bādham utsr̥jya parva-
prāptam sarvam sva-bhaktam sva-mahasi dadhatau bhāsyataḥ śaśvad eva ||48||

[92] evaṃ saptadaśa-svapyati-sampāteṣv apayāteṣu kūṭikṛta-mleccha-koṭi-traya-
prakṛta-kākaḥ samahāyavanaḥ kāla-yavanaḥ prātar evātidūrataḥ sāmudra-pūra
ivālokiṣyate, yena nivr̥d eva nivr̥to bhavitā |

[93] kṛṣṇa uvāca—bhūri-dūratayā śātrava-pātratā-rahitaḥ sa kasmād asmākam
ahitatām āpsyati ?

[94] ṛṣir uvāca—yadu-varga-vādita-gārgyārādhita-bharga-vara-sphurad-upasarga-jani-
sargata eva yādava-davaṃ prati bhaya-dava-visarga-nirargale tasmin
jarāsandhānusandhānād eva | sa cātrāvaśya-maraṇa-vaśatyām āpsyatīti mat-preraṇāc
ca ?

[95] kṛṣṇa uvāca—katham tarhi tasya garhitasya maraṇam bhavitā ?

[96] ṛṣir uvāca—garhitatvam eva tattvataḥ khalv ahitam kāraṇam | prakāram cāmum
sahāsyam udgāsyanti—

śītam mahas tad anusṛtya mukunda-mūrter
mlecchādhirād adhi tamaḥ-kaṭu-kīṭa-tulyaḥ |
eṣa jvalaj-jalanavan mucukunda-tejaḥ
saṅgād alam valita-vismiti bhasmati sma ||49||

[97] atha kṛṣṇaḥ svagatam adhigatavān—na jāne yojana-śatakam ardati tasmin
durdama-durjana-saṃmarde mat-pramada-satra-vraja-tulya-vrajaḥ parikṣiptatayā
vikṣipta-cittaḥ kutra vā vrajiṣyati ?

[98] ṛṣis tu tad-abhiprayan prathayati sma—kāmyakataḥ paścimāyām diśi giri-taṭa-
gata-gariṣṭhātavīm aṭiṣyati | kintu bhavatā yādavānām iva vraja-bhavanānām aritas
taṇiṣyamāṇa-santāpa-santānābhāvāya tad idaṃ cintayīṣyate |

[99] samprati śaraṇāgatatayā kṛta-mad-anusaraṇānām yādavānām avanāya yuktatayā
niyukta ivāsmi |

[100] tatas tatra garīṣṭham prakoṣṭhāntaram vidheyam | tanta yadi govardhana-dharaṇataḥ—

tasmān mac-charaṇam goṣṭham man-nātham mat-parigraham |
gopāye svātma-yogena so 'yam me vrata āhitaḥ || [BhP 10.25.18]

ity anusṛtya kṛta-rakṣāṇām mat-prāṇāvali-lakṣāṇām iva vrajādhyakṣāṇām yady arayas
te ca rayād vighna-nighnatām kariṣyanti | tadā sarvam eva kharvaṁ syāt | teṣām
aṭaviṣu go-koti-lakṣa-rakṣakāṇām rakṣā ca prakoṣṭha-ghaṭanayā durghatā |

[101] tathā—

rahi-bhūta-marū-bhūtam cakṣū-bhūtam manī-kṛtam |
yasya yat tat katham tena tyajyatām vyajyatām api ||

iti nyāyena tatra samprati gamanam api tatrakīya-saṅkoca-viśeṣata eva viśeṣataḥ
prasahya mahyam na rocate | saṅkocāntaram tu tasy anāntariyakam eva manye | tataḥ
samprati sāksān mama tatra sthitim api na lakṣayāmi, tasmāt teṣu bahiḥ-śaśvad-
udāsīnatā-vinyasanam eva mayi tad-upāsīnatāyām pravīṇatām ācarati |

[102] tata eva śatrasvas tatra mad-bahiraṅgatāyā jānānā grhṇīran iti |

[103] tad evam vrajata udāsīnāyamānasya tava tādrīsa-cintā-mātreṇācintya-śaktyā drāg
eva dūrataḥ samudrāntaḥ-purī-viśeṣasya vyaktyā tatra ca yadūnām jhaṭiti prasaktyā
tam urīkariṣyasi | tad-anantaram eva kāla-yavane kālavād ācarīṣyasi | mucukundaṁ ca
prati mukundatvaṁ kunda-sundara-danta-kandalita-manda-hāsa-maya-samaya-
racana-vacana-vilāsataḥ kṛpām ullāsayīṣyasi |

[104] atha mathurām eva rāmeṇa saha sahacara-yadu-kumāra-vṛtaḥ pratigatya
patyabhāvavataḥ puruṣā mleccatas tām mleccha-yodhān nidhanam eva rodhayamānas
tad-amāna-dhanāni nija-rājadhānīti dvārakām hārayann api mleccha-paricchadatayā
manasi nācchatām mānsyase |

[105] atha punaḥ punar jāta iva sa rājā jarā-jātaḥ pūrva-pūrvavad eva madhupurīm
avaruddhānas tad-dhana-hartṛṇām bhartṛn yuṣmān eva pratabhigamiṣyati |

[106] tataś ca tad-dhanānām avarakṣaṇāya nija-janānām rakṣaṇāya cākṣāma-śyāma-
śubhra-vapuṣau parama-puruṣau kutuka-viśeṣād avyāñjita-ruṣau śubhavantau
bhavantau sa-dravam apadravantau tad-dharṣata iva vastutas tu tad-dharṣataḥ
pravarṣaṇākhyam girim āroksyathaḥ |

[107] āruhya ca tam tu druhadbhiḥ prasahya dahyamānam ujjhantāv ekādaśa-yojana-
samuttuṅga-śṛṅgād utplutya bhūri-dūram yuvām paṭiṣyathaḥ | patitvā ca dvārakā-
patitām āgamiṣyathaḥ |

[108] sa tu vām pratāpam avidan nija-paścāt-tāpa-pāpa-pādapa-bijāyamānam
abhisāpam hṛdi vāpam vāpam gṛham avāpsyati | gīrvāṇa-śreṇyākāśa-vāṇyā tu
hasiṣyate—

mṛdhe tu vijitam purā tvam asi yad-dvayenāmunā
sa saptadaśa-bāraṇam vijita eva kim tad-girā |
aho sakutuka-drave prakāṣam adya cājī yathā
jarā-suta na yad-dhruvam tam adasīyamānarcchitha ||50||

[109] kṛṣṇa uvāca—labdha-durgāṇām yadu-vargāṇām balam vā teṣām balam eva
vāvalambanam vidhāya tadāpi kim vrajam nāvrajiṣyāmi |

[110] ṛṣir svagatam āha sma—aho tādṛṣi saṅkoce'py etādṛg-asyotkaṅthā māḍṛg-
antabuddhim kuṅṭhayati iti |

[111] spaṣṭam tu spaṣṭam kāraṇam ācaṣṭa—ekasmin kaṁse dhvaṁsite bahavas tat-
sambandhi-bāndhavā jarāsandhavat kaṁsāyīṣyante, katham āgamanam syāt ?

[112] kṛṣṇa uvāca—darśana-mātrārtham api na syāt |

[113] ṛṣiḥ sarūkṣa-hāsam uvāca—nahi nahi |

[114] kṛṣṇa uvāca—katham iva ?

[115] ṛṣir uvāca—vasudevādy-anujñām vineti vijñāpitam eva |

[116] kṛṣṇa uvāca—tarhy āgamanam eva na bhavitā |

[117] ṛṣir uvāca—bhavitā, kintu kāla-vilambitayā | bhavāṁs tu vrajāgamanam manasi-
kṛtya vivāha-kṛtya-vimukhatayā sthāsyati, kintu tad api vyabhicariṣyati |

[118] kṛṣṇa uvāca—hanta kim tatra kāraṇam ?

[119] ṛṣir uvāca—raivata-nāmā kaścit prācīnaḥ surājā druhiṇa-vihitatayā rauhiṇeyāya
yadā duhitaram vitariṣyati, tadā vasudeva-devaky-ādibhir iḍitair vivāhāya bahudhā
vihitāmṛḍitaiḥ kṛtaḥ sa ca prayatnas tvayā sapatna iva nānumodiṣyate |

[120] tad evam eva vāsara-śate gate kadācit kaścīd udvijamāna iva dvijanmā vijane
santam bhavantam āvrajiṣyati | āvraja ca sa dhanyātmā piṭṛ-paravatyaś ca para-sātkṛti-
maya-svabhayāvṛtatayāpāvṛtāyamānāyā bhīṣmaka-kanyāyāḥ sanyāyām patrikām
sāpatrapam iva tvayy arpayiṣyati | tasyāḥ saṅkṣepatas tv ayam artha-vikṣepaḥ—

tava svabhāvenākṛṣṭā svasya vā tvayi keśava |
kṛṣyeya ced balād anyenāsūn madhye jahāmy aham ||51|| iti |

[121] tataś ca marma-spr̥śā dharmā-dṛśā vidharmād bhayaṁ bhāvayamānas tvam
anyathā-manyamānatām na lapsyase | kiṁ bahunā, vivāham api nirvāhayiṣyase |

[122] yathā ca loke kathā prathām āpsyati |

bhīṣmādri-sthita-rukmiṇī-maṇi-maya-śreṇī-viloka-spr̥hām
śārdūla-sthitim āśritā nṛpa-sutās tāvan madān nirmamuḥ |
yāvaca-chaṅkha-nināda-garja-dalita-prāgalbhya-tat-tat-sabhā-
madhya-dhvamsi-nṛsimha-navya-taruṇas cakre manān nodyamam ||52||

[123] tad evaṁ paryayam āgatāyām maryādāyām tādṛśa-paryāyatām kāścd anyās ca
dhanyāḥ kanyās tām ādhivinnām praṇayan pariṇetāsi | tās ca bhavantam antareṇa na
śarīra-sthitim anusareyuḥ iti |

[124] tatra satyabhāmām tāvat-pāṇau praṇesyasi, yatra jāmbavatīm api samvalayiṣyasi,
yatra ca jāmbavān kukuda-mudaṁ lapsyate | tathā hi samāsena kathayiṣyanti |

prasene nihsene nija-sahajanau divya-maṇi-bhāg-
gale siṁha-dhvaste racayad abhiśastam harim asau |
yadā satrājīta-tarhy anumṛtayamāṇo maṇim amuṁ
sa kanyāmṛkṣendrad alabhata sa tasmād api punaḥ ||53||

[125] maṇim anveṣṭum cira-rātrāya kāntāram gate tu tvayi parama-kānte punar
nirdaratayā bhallūka-daram praviṣṭe dvārakāyām suṣṭhu kaṣṭam āpatīṣyati | yataḥ—

yarhītir bhavataḥ kṛṣṇa tarhītir na tu durlabhā |
akṣṇo rītistu lokānām rītir eva tadā matā ||54||

[126] prāptāyām saratnāyām satyabhāmāyām ratnam punaḥ svasminn arpite
nāragītena satrā satrājīteya eva pratyarpayiṣyasi |

[127] yadā ca pāṇḍavānām uddaṇḍam dāha-vṛttam atathyam kathyamānam ākarṇya
tūrṇam eva hastināpuram prasthitau bhaviṣyathaḥ |

[128] tadā garbhe suhitas tvad-ahitaḥ śatadhanvā tu vām dūragau manvānaḥ prāpta-
ratnam satrājītam sayatnam sapatnavan nihatya ratnam apahr̥tya tac ca
karṇatirīṭhīrākāriṇam akrūram pratyapahnutya jñāti-hatyā-bhītyā kuśasthalād avagatya
vidroṣyati |

[129] atha svapuram āgatya tad adhigatya tam evānupaditayānusṛtya nihatya ca
maṇim asaṅgatya paścād akrūrāt pratipatya svam abhi durjanābhisāpam ārjavān
mārjayiṣyasi |

[130] kṛṣṇaḥ svagatm uvāca—

saṅgaḥ kvāyaṁ vrajasthānāṁ mad-eka-prāṇatā-juṣāṁ |
kva vā yadūnāṁ satrājic-chatadhanvādi-śālināṁ ||55||

athavā—

bhaved yaḥ proṣya-pāpīyāṁs tasya kiṁ karma śarmadam |
yad yat karoti tatraiva snātvā kālaka eva saḥ ||56||

[131] spaṣṭam cācaṣṭa—kathāntaraṁ prathyatām | yad-anantaraṁ goṣṭhasthā
mamānantarasthā bhaviṣyanti |

[132] ṛṣir uvāca—tad apy āyāsyati śrūyatām | atha bhavatā tās tat-tad-upāyam
upāyaṁsateti varṇyamānam ākarṇya mṛgayāyām parītā ravi-duhitā ca tvām varītā |
etan nirvarṇya ca janā varṇayiṣyanti | yathā—

sūrye jīvati tat-kanyā tam anāpṛcchya paśyata |
svayaṁ vṛtavatī kṛṣṇaṁ varākī kānyakanyakā ||57||

[133] atha rājādhidevyā nandinīm mitravindām svayaṁvaraṇena bhavantam
anuvindamānām tatra bhrātṛbhyām vindānuvindābhyām nindyamānām yuddhena
vindamānaḥ pariṇetāsi |

[134] kṛṣṇa uvāca—rājādhidevī khalv ānakadundubher bhāginīti bhānyate, satrājid
api gotratayā tarhi katham idaṁ loka-garhitam arhiṣyati ?

[135] ṛṣiḥ sa-hāsam uvāca—rājādhidevyā iva śrutakīrtter api sutām bhadrām
upayaṁsyase |

[136] kṛṣṇaḥ sasaṅkoca-locanam uvāca—tad api katham ?

[137] ṛṣir uvāca—yādava-prabhavāṅām ayam eva kula-krama-samācāraḥ |

[138] kṛṣṇaḥ svagatam uvāca—na khalv idaṁ jñāteyaṁ, kintu kāpeyam eva | tathāpi
bhadram evedam ‘ yasmād anena sambandhena vraja-bandhavas tad idaṁ maṁsyante |
nāsau teṣāṁ gotratayā stotra-viṣayatām ātmani manyate, kintu gotrānta-ramitānām
asmākam eva iti |

[139] ṛṣir uvāca—mitravindām anu cedam vandiṣyante—

yathārtha-nāmnā sāmnātā mitravindā sva-bandhubhiḥ |
sva-mitraṁ vindamānā yā tad-amitrān nirākarot ||58||

[140] bhadrām anu varṇayiṣyanti—

śrutakīrtiḥ sutā-vyājāt kīrtim eva vyajāyata |

kṛṣṇa-sātkṛtitaḥ sã tu bhadrãpy ajani viśrutã ||59||

[141] atha nãgnajitĩm apy udvakṣyasi | yatra saptãnãm vṛṣabhãnãm yugapad bandhaḥ
khalu tat-pitrã paṇa-bandhatayã sthãpayiṣyate | tatra ca—

yadã tvañ sapta-vṛṣabhãn udditãn âcarisyasi |
tadã tvad-gopatãm smṛtvã bãṣpañ mokṣyãmahe vayam ||60||

[142] kṛṣṇa uvãca—hanta yuṣmabhyam api rocate khalv iyañ mal-lilã ?

[143] ṛṣir uvãca—ãstãm asmad-vãrtã | bãḍham asmat-pitre'pi | yathã prãrthitañ [tad
bhũri-bhãgyam](#) [BhP 10.14.34] ity ãdinã | tatra ca yã kãpi tava preyasĩ lilã, sã tu
parama-śreyasĩ | yat-sambandhena bhavan-mantra-dvayañ mantra-rãjatayã pracãritam
ãvãbhyãm | tathã hi—

nṛpo na hari-sevitã vyaya-kṛtĩ na hary-arpakaḥ
kavir na hari-varṇakaḥ śrita-gurur na hary-ãśritaḥ |
guñĩ na hari-tatparaḥ sarasa-dhĩr naḥ kṛṣṇãśrayaḥ
sa na vraja-ramãnugaḥ sva-hṛdi sapta śalyãni me ||61||

[144] kṛṣṇaḥ svagatam uvãca—sãdhĩyãn mamãnubhavaḥ | sa tu na savãdhĩbhavitum
arhati | yataś ca na svãnubhava evãyam anubhãvaś ca | tan-mano nãnyathã manyasva
iti |

[145] spaṣtam ca pṛṣtavãn—tatas tataḥ ?

[146] ṛṣir uvãca—tad evañ kãvya-śreñĩr iva nãnã-deśa-veśa-bhãṣã-rasair eñĩdṛśaḥ
pãñaukṛtya pũrva-pũrvavad rãginĩm madrãdhipater api kanyãm sanyãyatayã varyãm
bhãryã-varyãm kariṣyasi | na kevalã sã, tãsam adharãḥ ṣoḍãśa-sahasra-parimãñãś
cãparãḥ |

[147] tatra madra-kanyãyãḥ pariñaya-nyãyañ bhadram evañ varṇayiyanti—

atyuccair bandha –vedhyãprakãṭa-jhaṣa-tanoś chedam ãkarṇya pañyañ
kanyãyã madrapãtuḥ kṣitipati-niyutãśãdhyam ekas tu paścãt |
dũrãd ãgamyã paścãd api ca viluluve tãm harir yaḥ sa paścãd
bhũtvã tãn yuktam ãrdad yudhi tad api matãgrĩyatã tasyã citrã ||62||

[148] kanyãnãm ṣoḍãśa-sahasrãñy uddiṣya ca sahasra-vaktratãm eva devatãḥ
prãpsyanti |

[149] tatra dig-darśanam, yathã—

atha naraka-nikãyyãm nãrakañ menire tãś
tad-adhikam api tañ tu śrĩ-harir manyate sma |

naraka-haraṇa-nāmāpy atra yatnātiyatnam
yad akṛta yad ihāsīd vyagrata-biddha-buddhiḥ ||63||

[150] naraka-vadha-prakriyām caivam varṇayiṣyanti |

bhittvā durgāṇi kṛṣṇaḥ sasuta-mura-yutam bhaumam unmukhya rājye
tat-putram sthāpayitvā sura-nara-duhitur bandhanād ujjahāra |
devāmbā-kuṇḍalādyo maṇi-giri-varuṇa-cchatram uddhṛtya tac ca
pratyarpya kṣudra-vṛṣṇaḥ saha maṇi-giriṇāpy agrahīt pārijātam ||64||

[151] tad evam tava svargastha-vighna-hantṛtām tatra ca vṛtraghnaḥ kṛtaghnatām
avadhāya vayam evam manyāmahe |

tvām arcanti yadā svargyās tadā svargaḥ surālayaḥ |
tvām nārcanti yadā svargyās tadā svargaḥ surālayaḥ ||65||

[152] yuktam eva tat—

ajanāśam asau naṣṭo jīvanāśam nanāśa ca |
ūrdhva-śoṣam sa cāśuṣyat kṛṣṇa yas tvat-parāṇmukhaḥ ||66||

[153] kṛṣṇa uvāca—tatas tataḥ ?

[154] ṛṣir uvāca—tad evam tatra sarva-svāsthya-maya-gārhashtya-caye pratiśvatanam
sphurad-upacaye sati suta-sampattir api matim atītya pratyaham pratoṣyate | kim
bahunā, bhavadvad-varṣa-ṣaṭkān anantaram eva yauvana-prapañcatas teṣām api
prajātāḥ prajāś tāvaty eva diṣṭe dṛṣṭa-yauvanā bhaviṣyanti | bhavān punar idṛṣṭatayā
param nava-vayāḥ sthāsyati |

[155] tathā ca paurāṇi vāṇi—[nātidīrghena kālena sa kārṣṇī rūḍha-yauvanaḥ](#) [BhP
10.55.9] iti | tac ca [kṛṣṇam matvā striyo hrītāḥ](#) [BhP 10.55.28]iti ca |

[156] tatra ca kaimutyam idam avadhira-mātraṇām anavadhikam avadhāna-nidhāna-
pātrāyate | yathā—

[tatra pravayaso'py āsan yuvāno'tibalaujasah |](#)
[pibanto'kṣair mukundasya mukhāmbhoja-sudhām muhuḥ ||](#) [BhP 10.45.19] iti

[157] etena śrīmad-vraje tu tad-atīśayāt sphuṭam eva tad-atīśayaḥ saṅgamitaḥ |

[158] kṛṣṇa uvāca—aho mahātman ! mahān ayam atyayaḥ sampraty api duratyayam
duḥkham arpayati | yat tāvad vilambam tatrāvalambitāsmi | bhavatu, prakṛtam
prakriyatām |

[159] ṛṣir uvāca—śambareṇa janmata eva dyumnavat tava grhād apahr̥tasya
pradyumna-nāmnas tvat-putrasya samparāye sambandham tad-dhanana-caritraim
vicitratayā gāsyanti, yathā—

kṛṣṇe'pi dhr̥ṣṇag-bhavitātra kaḥ pumān
yas tu svayam yoddhum amuim vrajiṣyati |
yad adya jātam khalu tasya jātakam
hr̥tvā tato mṛtyum avāpa śambarah ||67||

[160] atha prādyumnim anu cāmnāsyanti—

ūṣām bāṇasya kanyām rahasi gatam ananāniruddham niruddham
yuddhe buddhā tam etaṁ drutam abhigatavān yudhyato'gryān nihatya |
brahmāṇḍa-dhvaṁsad-akṣa-jvalana-vaha-mahā-śūla-bhṛc-chūlapāṇim
tat-pakṣam nirjayaṁs tad-bhuja-balam alūnād yas tu tatrānyakaḥ kaḥ ||68||

[161] kṛṣṇa uvāca—vismayaḥ khalv ayam | yad vismarīṣyāmy eva vraja-vārtām |

[162] ṛṣir uvāca—na hi na hi | sā hi tavāhite manasi rāga-mayī jāgarūkatām eva parām
āgamiṣyati |

[163] hanta ! yat khalu nirantaram antargatam, tat katham antargatam iva jāyeta |
kintu pūrva-nirdiṣṭam gurv-anādiṣṭatā-param tasmin nirdiṣṭi-viśiṣṭim ācariṣyati |

[164] tadā ca kadācana rāmeṇa saha rahasya-vārtā tava vartiṣyate | yatra sva-gamanam
anālocya rāmam śasvad anuśocya vrajasthānām smṛtitaḥ pracyavamāna-bāṣpas tvayā
ca tathānuśocatā procyamānas tava sandeṣam praveśayan māthura-vraja-deśa-
praveṣam gopa-veṣam āveśya prāpsyati | prāpya ca sa yathā kathā-viṣayas tathā
samasya varṇayiṣyati—

vrajasthānām rāmaḥ sva-sahaja-viyogārciṣi hareḥ
purā satyam jajñe punar iha tu jātaḥ sukha-kṛti |
yatas teṣām jvālām sphurad amṛta-vācā praśamayaṁs
tadiyam sphūrṭim dṛg-viṣayam iva cakre sva-balataḥ ||69||

[165] kim anyad vā vinyasitavyam | tena tathā te nanditā yathā sarve'pi svayam
saparva-prāyatayā tam prārthayāmāsuḥ |

[166] tad-upabhoga-trṣṇayā cira-pālita-sukumāra-kaumāra-kusumānām sura-vallī-
samatā-suśamāṇām iva labdha-cara-tadiya-samśleṣāṇām ābhīra-kumārī-viśeṣāṇām
āṅgikārāya |

[167] śrīmān baladevaś ca yathāvad eva tathā valayāmāsa | valayitvā ca vrajam prati
pravalitānujāgamana-viśvāsaḥ sva-preyasīr ihaiva vihāya dvārakām api niścinta iva

caliṣyati | āgatyā ca dvārakām tvām api sāntvayiṣyati | yathā-kartavyāvaśeṣam vidhāya
vraja-śleṣam avāpsyati |

[168] kṛṣṇa uvāca—kiyān avāśeṣas tāvāms ca viśeṣaḥ kathyatām |

[169] ṛṣir uvāca—kramaśa eva prakaramaṇīyaḥ | tathā hi—vrajaṁ prati calitavati
sakala-guṇa-tantre balabhadre puṇḍraka-maṇḍala-patiḥ kṛtrima-vāsudevatayā citrita-
rūpas tvām spardhayā vardhamāna-garvaṁ sādhu-krodha-samudbodhanam evaṁ
sandeṣyati—

vāsudevo'vatīrṇo'ham eka eva na cāparaḥ |
bhūtānām anukampārthaṁ tvam tu mithyābhidhām tyaja || [BhP 10.66.5] iti |

[170] pratisandeṣyanti tu taṁ yadavaḥ, yathā—

puṇḍra-keśa sa bhavān abhūd dhariḥ
kāśi-rāḍ na kim ihābhavac chirah |
mitratām aśivatām tathāsajann
anyathā prathitavān sa tu tvayi ||70||

vṛttāntenāmunā tu tvad-vṛttāntaḥ so'yam īkṣate |
kṛtāntenācireṇa tvam kṛtānta iva vartase ||71|| iti |

[171] kṛṣṇa uvāca—tatas tataḥ ?

[172] ṛṣir uvāca—tatas tad-vadhānantaram tvam tu taṁ tan-mitraṁ kāśīrājam api
prāptanāśi-kariṣyasi | tayoh śivādya-pacitir apy apacitim eva kariṣyati | tatas ca—

yadā satrāyitā tatra kāśīśa-tanayas tadā |
tasmāt kaṣṭhāyamānaḥ sann aṣṭim ucciar aṣṭiyati ||72||

[173] atha rāmas tu dvividaṁ rāma-senāgrām agrāmaṇyaṁ vidann api hanīṣyati |
yathā ca kathayiṣyanti—

āśritya rāmaṁ dvividaḥ svecchayā narakam śritaḥ |
iti tan-niṣkṛtiṁ kurvan rāmo'nyas tam adaṇḍayat ||73||

[174] śrī-rāma uddīśya ca vandi-vṛndāni vandiṣyante—

hālālohita-locane hala-bhṛti vyākoṣa-śoṇābja-yug-
gaṅgā-bhrānti-bharākarā madhukarāḥ koṭir gatāḥ kūṭatām |
kim ca kṣauṇi-śaṭhā haṭād agharipos tejaḥ prasuptam yaśasy
udbuddham kila vardhitum tad iti te vārdhim gatim saṅgatāḥ ||74||

[175] kṛṣṇa uvāca—hanta maharṣe ! bāṭa-ghaṭita-nyāyenāpi mama vraja-sambandhibhiḥ samam samanvayaḥ kim na bhavitā ?

[176] ṛṣir uvāca—bhavitā | yatas tad eva vṛttam kramataḥ kramate sma |

[177] tathā hi—yadā rāmas tīrtha-yātrām kariṣyati, yasyāś cānte bhīṣmādi-śāntatā-prānte duryodhana-vadhaḥ sampatsyate, tasyāḥ prāg yadā kadāpi sūryoparāgaḥ sāgaravat parva-garimāṇam āgantā | yaś caivam varṇayiṣyate—

grasta-sūryeṇa tamasā tamasā vyāpi tad dinam |
udite hari-vaktrendau smerājani kumudvatī ||75|| iti |

tadā tu—

[kaṁsa-pratāpitāḥ sarve vyaṁ yātā diśam diśam |](#)
[etarhy eva punaḥ sthānam daivenāsāditāḥ svasaḥ ||76|| iti | \[BhP 10.82.21\]](#)

[178] śrī-vasudeva-vacanāt kaṁsa-vadhān nātivyavadhāna-kāle kuru-bhuvi suvimala-jātyā bhāratīyāḥ prajāḥ prāyaḥ prayāsyanti | yatra yudhiṣṭhirograsenādi-samsaktānām bhavadīya-mahiṣṭha-bhaktānām samāgamaḥ parameṣṭhi-goṣṭhīm api kaniṣṭhām kariṣyati |

[179] kim bahunā, bhavān api tatra bhavitā | vraja-vāsi-tatir api vrajitā | yataḥ parimilanāya parasparam adhikam abhikatām gatānām lakṣya-mātram tvad-ādikam lakṣyate |

[180] kṛṣṇaḥ sāśram uvāca—tatas tataḥ ?

[181] ṛṣir uvāca—tataś ca—
yathārka-tapto jala-bindur indunā
nidāgha-dagdhām vipinm payomucā |
viśārditam vārbhavatā vilokyate
saṅgāt tathā tvad-virahī tvayā vrajaḥ ||77||

[182] kṛṣṇaḥ sa-gadgadam uvāca—tatas tataḥ ?

[183] ṛṣir uvāca—tataś ca—
mātā tātaḥ piṭṛ-sahacarā bhrātaro bandhu-vargā
dāsā hr̥dyās tava nija-janāḥ kecid anye ca tatra |
prāpsyanti tvām bhavati ca bhaviṣyanti te'nanya-cittās
teṣv āveśād bahuṣu bhavitā naika-cetā bhavāms tu ||78||

tataś ca—

tvām vrajeti nija-prema gopayann iva vatsyasi |
vrajas tu sva-guṇais tatra sarva-preyān bhaviṣyati ||79||

tatra ca—

yadā yadā drakṣyati tām bhavāms tadā
pūrṇam samūrṇo lavitā dr̥ṣor jalam |
bhavantam apy evam amī yathāmunā
kaṇṭhāntam antar hṛdayam nirotsyate ||80||

[184] tad evam vaiśākhm ārabhya varṣā yāvad atiharsāt tvām nirṇimesam eva
nirvarṇayantas te vraja-vāsinaḥ samvatsyanti | tad-ante sad-anūkaṭayā labdha-mūka-
sthitīṣu śrīman-nandādiṣu teṣām ānakadundubhi-prabhṛtīnām parama-snigdhanā-
karaṇatām vilocya jāta-putra-pautrāvalokanena kṣiti-vipakṣa-pakṣa-prāyatāvakalanena
ca svasminn aviśvasti-srastitaḥ samāśvastim api vilokya sarva-ślokyā-caritaḥ
sahāyikṛta-balarāmoddhava-rohiṇikatayā taiḥ saha nija-vṛndāvana-vraja-darśanam
ekānte mantraṇā-pūrvakam vicintya niścintya ca śrīman-nandādīn sa-sāntvaṁ
māthurān eva prasthāpayiṣyasi |

[185] idam eva bādarāyaṇir apy āha [tataḥ kāmāiḥ pūryamāṇaḥ sa-vrajaḥ saha-
bāndhavaḥ](#) [BhP 10.84.67] ity ādinā [kṛṣṇe kamala-patrākṣe samnyastākhila-rādhasaḥ](#)
[BhP 10.65.6] iti pūrvoktes tvad-āgamana-tātparyā eva teṣām kāmā iti | prasthāpana-
samayatas teṣām viśeṣāvasthā-varṇanam tu tat tad asmākam buddhim āstrṇotīty alam
ativistareṇa |

[186] kṛṣṇa uvāca—asmad-avasthām tu varṇaya |

[187] ṛṣir uvāca—kuru-sthalāt kuśasthalam āgatya sthitaḥ sa bhavān pāṇḍava-rājena
rājasūya-mantraṇāyāsmad-dvārā nimantritam sann indraprasthaā prasthāsyate |

[188] tataś ca satvaram gatvā bhīa-prabhṛtaye dik-sīma-vijaya-yaśāmsi dattvā bhīma-
dvārā jarāsandham hatvā tat-kṛta-bandhāni nṛpa-vṛndāni mocayitvā vijitena rāja-
vrajena yudhiṣṭhiraṁ rocayitvā rājasūyena yājayīṣyasi | tatra jarāsandha-ghātanam,
yathā—

bandham bandham yam anu mumuce tam jarāsandham enam
hanyām addhā svayam atha yadi śravyam etan na tarhi |
ittham kṛṣṇa tvam iha kalayan bhīmasenena yuddhād
dharyād daitya-prakṛtim amukam ghātayīṣyasi asy upetya ||81||

[189] milad-artana-giri-garta-vartamāna-nṛpāṇām kṛpayā mocanam, yathā—

kārāgārāndha-tāmisra-bandhād andhāyitān nṛpān |
svarūpa-dr̥ṣṭibhiḥ sr̥ṣṭa-dr̥ṣṭīn parikarīṣyati ||82||

[190] rājasūyam, yathā—

nirjitya kṣitipati-maṇḍalāni pāṇḍoḥ
putrais tāny anugamitāni saṅghaṭayya |

cedīsaṁ sadasi nihatya tad-viruddham
teṣāṁ tad-viracayitāsi rājasūyam ||83||

yajñe tasmin nṛloko nṛpati-tad-adhipā vipra-viprarṣi-varyāḥ
svargasthāḥ svarga-pālās tridaśa-munivarāḥ kim ca vedhāḥ śivās ca |
dṛṣṭyā śrutyāpi tat tad bahuvidha-bhagavad-rūpa-vṛndasya vijñāḥ
paśyanto rūpam etat tava kim api muhur vismarīṣanti sarvam ||84||

[191] tad evaṁ rājasūyaṁ santānya kuntyāḥ santānān sammānya yadā dvārakāyāṁ
gantāsi, tadā sādḥūnāṁ śalyaṁ śālvaṁ lohamaya-vyoma-cāri-pūryā parāg eva tām
āvārya dṛṣṭvā pūryamāṇa-pāñcajanyaḥ sannāti-prayatnatas taṁ deva-sapatnaṁ
haniṣyasi |

tataś ca—

krudhyan krudhyat-saubha-puraṁ vyomādhva dvārakārudham |
dhvaṁsayiṣyasi tad yadvat tripuraṁ tripurāntakṛt ||85||

[192] atra ca gāyanti—

ūḍumbare kṛmis tāvan nijāḍambara-garvitaḥ |
yāvan na danti-dantānām antaḥ patati tat-phalam ||86||

[193] kṛṣṇa uvāca—adyāpi kati-vilambā vraja-bhū-gatiḥ ?

[194] ṛṣir uvāca—āyatāv evāyatā śrūyatām |

[195] tad etat procyā maharṣiṇā manasi procyate sma—eṣā ca kalilokair viralair
evāvakalayiṣyate | asyā hi bahirmukhān pratavaguṇṭhayitum antarmukhāṁs
tūtkaṇṭhayitum maharṣibhiḥ parokṣa-prāyī-kṛtāyāḥ khalv asmad-ādi-saṁvādamayyāḥ
śrī-bhāgavata-bhārata-pādmādīnām eka-vākyatā-karaṇata eva śakyā pratītir iti | tad
idaṁ ca kiñcana mad-upadeśa-nidigdham madhukaṇṭha-snigdhaḥkaṇṭhābhyāṁ prāpta-
kṛṣṇopakaṇṭhābhyāṁ kṣīra-kaṇṭhābhyāṁ api sva-kaṇṭhād eva campū-dvayam apūrva-
racanayā sampūrṇaṁ kurvadbhyāṁ uttara-campūttara-bhāgam aṅcādbhyāṁ tat-tac-
chāstra-mata-vistāraṇayā prastoṣyate, tad eva samasya vicāryate |

[196] yadā śālva-yuddham udbuddham, tadā pañḍavānāṁ durodara-daṇḍa iti vana-
parva-kathā | śālvasya tu prāṇān daṇḍayitvā madhu-pura-dvāri vakratā-caṇḍam
savidūratha-dantavakraḥ khaṇḍa-khaṇḍaśaḥ khaṇḍitaś ca, tenānena bhaviteti
pādmottara-khaṇḍa-prathā | tad-anantaram ca punar vrajāgamanam asya mahādeva-
devyāḥ saṁvāda-rahasya-maye tatraiva spaṣṭam niṣṭaṅkyate | yat khalu satya-
saṅkalpatayānalpa-samajñā-vijñātānāṁ [āyāsye iti dyotakaiḥ](#) [BhP 10.41.17],
[āgamiṣyaty atidīrghena](#) [BhP 10.46.34] ity ādi-bahutarād bhagavad-bhāgavatānāṁ
pratijñānusārāt śrīmad-bhāgavatenāpy udbhāvitam | na kevalam pratijñā-mātram tatra
pratīti-pātrīkṛtam, kintu tad-āgatir apy adhigatīkṛtam |

[197] tathā hi prathame dvārakā-prajā-vacane—[yarhy ambujākṣāpasasāra bho bhavān kurūn madhūn vātha suhr̥d-didṛkṣayā](#) [BhP 1.11.9] iti pratyakṣam lakṣyate | na ca tat tu kālāntara-gatam | kurukṣetra-yātrāyām hi sphuṭam asya vacanam tasya tat-kālatām eva racayati | tathā hi—

[api smaratha naḥ sakhyaḥ svānām artha-cikīrṣayā |
gatāmś cirāyitān chatru-pakṣa-kṣapaṇa-cetasah ||](#) [BhP 10.82.41] iti |

[198] vidūrathāntaśatruvadham evāvavadhim atra karoti nānyad iti | tad evam sthite tad-anantaram ca labdhāntaratayā tenānena teṣām prakṛti-jāgocara-prakṛti-svapadāvīrbhāvanam ca tatra pādma evodbhāvaitam | tad api brahma-hrada-majjana-tad-unmajjanād anantaram tad-darśitavata etasya caitadīyanām cābhiprāyeṇa śrīmad-bhāgavatenābhipretam | [api naḥ svagatiṁ sūkṣmām](#) [BhP 10.28.12] iti, [na veda svām gatiṁ bhraman](#) [BhP 10.28.14] iti, [gopānām svām lokam](#) [BhP 10.28.15] iti, [kṛṣṇam ca tatra chandobhiḥ stūyamānam](#) [BhP 10.28.18] ity anena | ataeva skānde—

[vatsair vatsatarībhiś ca sarāmo bālakair vṛtaḥ |
vṛndāvanāntaragataḥ sadā krīḍati mādhaveḥ ||](#)

sadā sthiti-prayogaś cātra vaikuṅṭha-nāthasya dhruva-gajendrādy-artham anyatra gamanena vaikuṅṭha iva śrī-vrajendra-nandanasya mathurādi-gamanena sadā vṛndāvana-ramaṇam api na bādhyate |

[199] atredam vicārayāmaḥ—
jananī-veśa-sambandhābhāsāt pūtanikāpi sā |
janaī-gatiṁ avrājīd iti kaimutya-yogataḥ ||87||
upakṛṣṇam kṛṣṇa-ghoṣaḥ sugo-gopam tad āpsyati |
atiduḥkham duṣpratīpam tad golokam sa-śarma ca ||88||

kim ca—

sāngam yāvad vaibhavam ca vrajaḥ kṛṣṇam vrajiṣyati |
sa-kṛṣṇam anukṛṣṇam yo dhāsyate ca sa-rāmakam ||89||
sadvādaśa-skandham evam śrī-bhāgavatam īkṣate |
yathā-śakti-budho'nyasya śakti-prati na vidyate ||90||

[200] tad evam vimṛṣya tu śrī-devarṣiḥ spaṣṭam ācaṣṭa— [201] yadā tvam rājasūyataḥ sukham sambhūya svālaya-calanārambham sambhāvayīṣyasi, tadā vakrabhāva-cakrataḥ śakram api jigīṣur dantavakras tvām kevalam sarva-caṅkramaṇa-cakravalam vitarkayan balena balena ca vinābhūtena tvayā kevalena gadāyuddham adhvany anivicchān madhupurīm āgantum urīkariṣyati | tām āgatya ca gatyantaram cintayan man-mukhatas tava dvārakā-saṁmukha-prasthānam śālva-saṁsthāpanam cāsthāya sadyas tvām praty eva duḥsthātmatayā prasthāsyate |

[202] tadaiva ca mano-juti-vibhūti-mayena mayā kathanayā nija-vraja-gamanāya tad evāspadam āspadam kurval-labdha-manorathas tādṛśa-divya-rathas ca tvam tat-

kṣaṇam eva mathurā-pura-dvāri prāpta-gati-prathas taṁ gadāvantaṁ niṣkrāantaṁ
drakṣyasi, sraṁkṣyasi ca tvāṁ prati krāantaṁ taṁ prati gadāṁ sraṁkṣyante ca,
pratyastrāṇīva tvad-ābhimukhyena karūṣa-mukhyena tena caidyenaiva sātma-jyotiṣkā
niṣkāsyā prāṇāḥ |

[203] tatra ca ślokaḥ khalv ayam—
bhīmasyāhaṁ tulya-saṁvid-gadāyā
dvandvāghāte mādhaveṁ māgadhabham |
jītvā rājyaṁ māthuraṁ sādhasyāmy
evaṁ naṅkṣaty eṣa ko dantavakraḥ ||91||

tataś ca—
dantavakra-citā-vahni-prāye krodhe tava svayam |
vidūrathaś ca bhavitā dūrataḥ krūra-kīṭavat ||92||

[204] tad evaṁ dantavakraṁ vidūratham api vidūratas tadā gadā-cakra-ghātaṁ
ghātayitvā sva-vacana-satyāṅkaraḥ svajana-hṛd-rujāṁ agadaṅkaraḥ svīya-mukhānām
astuṅkaraḥ śrīmad-vraja-virājamāna-rāja-kumāraḥ svaka-vraja-kulam eva bhavān
mathurā-bhavān anuyokṣyate | tat tu sarvaṁ pragāḍha-bhāvam avagāḍham
kurukṣetrād āgater arvāg-bhavad-āgamana-maryādābhyantarīṇa-kālaṁ kālam iva
cālayitum punar api sudināyamānatāṁ pratipālayitum samprati yamunā-pārīṇaṁ
jātam ity avakalayyānukāmīnena nija-divya-vimānena samuttīrya diviṣadbhiḥ
kusumair avakīryamāṇaḥ sahasā tad-vāsaṁ cāsat tu mud yokṣyate |

[205] uttīrṇe ca tvayi sarvataḥ kīrṇena ninitāśeṣeṇa ratha-ghargharita-viśeṣeṇa tvad-
āgamanam eva manvānās tvat-parimala-valanena tu niścinvānāḥ sarva-vidhā eva tvad-
ekādhvānataḥ pradhāvanam eva tanvānāḥ śrīman-nandādy-abhidhānāḥ sannidhānaṁ
vināpi śikhaṇḍi-maṇḍalavad amī mārtāṇḍa-maṇḍala-stha-megha-khaṇḍam iva divya-
rathārūḍham tvāṁ agūḍham niśāmya samya-gūḍha-pramada-bahala-kolāhalaṁ
kalayisyanti |

[206] kalayantaś ca stambha-sveda-romodbheda-svara-bheda-rodana-vibheda-pralaya-
mayatayā spandanam apy avindamānāḥ syandanād dūratas tad-avasthā eva sthāsyanti |

[207] tvāṁ punaḥ sahasā rathād avatīrya teṣāṁ pathā yathā-vīryaṁ dhāvan sakala-
gīrvāṇa-vikīryamāṇa-kusumādi-vāditrādi-kṛtamānaḥ sarvathāpy asambhāvita-samānaḥ
param āsaktiā sarvān api tān anarvācīna-śaktiā ca pṛthak pṛthag eva ca yugapad eva
ca saṅgacchan samāliṅgaṁ tat tad aṅga-saṅgataṁ svāṅgam apii na tato bhinnam
aṅgikarīsyasi |

[208] te ca tathā śokāpanudam datta-mudam tvāṁ labhamānāḥ sarve janyavas tvad-
ananyaṁ-manyā bhaviṣyati | [209] tathā ca gāsyate—

yadā yātaḥ kṛṣṇaḥ punar api yadūnām nagaratas
tadā gopāḥ so'pi prati-nijam adhur moda-nivaham |

vyatiśiṣṭā yarhi pratijanam idam nājani manāg
ayam kṛṣṇaḥ kṛṣṇaḥ kim aham iti tarhi sphuṭataram ||93||

yataḥ—

yadvat kalyantimānām sukṛta-virahiṇām satya-dharmāvatāraḥ
pṛthvī-sthānām mahāvagraha-hata-vapuṣām varṣukābda-pracāraḥ |
ākūpāra-hradānām muni-hṛta-payasām navya-gaṅgā-prasāras
tadvad goṣṭha-sthitānām tava viraha-rujām hanta te saṅga-sāraḥ ||94||

[210] atha cirāya pratimāvat labdha-tvat-pariṣvaktiṣu vraja-jana-vyaktiṣu pūrvam
avyaktībhāvam āpannā madhumaṅgala-pūrṇābhyarṇā paurṇamāsī sa-vṛndā vṛndā ca
samam apracchannatām gacchantī tu sukha-saṁmūrccchanān mūrcchām iva gatābhyas
tābhyaḥ sābhyasūyam iva kramād bahir vṛttiṁ yacchantī tad-vanikāyām tan-nikāyam
upaveśayiṣyati |

[211] tathā ca kathayiṣyanti—

kṛṣṇam madhya-gatam vidhāya pitarau tad-bhrātaraḥ strī-gaṇās
tan-mitrāṇi kuṭumba-saṁvalanayā cānye cirāt prāptitah |
muñcantah sphuṭam aśru tasya sukhadam cārūpa-cāram ciram
vismṛtya sthagita-kriyāḥ samabhavan mūkās ca vaisvaryaḥ ||95||

[212] tvaṁ tu tatra strī-kumāram putra-pautram kubja-vāmanam dāsī-dāsam api
sarvam yathāyatham toṣayiṣyasi | [213] dārukas tu dāruvad eva dūrasthitas tat-prema-
vaśyatayā kautukam iva drakṣyati |

[214] tataś ca tatrāsīnā paurṇamāsī kupitevālapīṣyati—ahaha kim idam avidanta iva
kurvantaḥ stha ? pathi pariśrāntam imam katham iva na viśrāntam kurutha |

[215] tad evam jāta-camatkārābhyām tat-pariśrama-kātarābhyām mātgara-
pitarābhyām ubhayataḥ sva-sva-bhajanākṛtāliṅganamaya-praṇaya-ceṣṭitah sarvair eva
ca parito veṣṭitah sva-goṣṭha-prakoṣṭha-madhyaga-śakata-ghaṭā-ghaṭita-vātam
avāpsyasi |

[216] tataś ca te sarve bhavat-paricaryā-maya-parisaryākṛtaḥ sambharamam
evācariṣyanti, na tu kārya-kramam | tathā hi—

yarhy āgantāsy aghahara cirād dvārakātas tadā te
sarve'py ete vraja-jani-janā śreṣṭha-madhyastha-nighnāḥ |
dhāvanto'pi pratidiśam aho tat-tad-ekaika-kāryam
kurvanto'pi sthagita-kṛtitām eva yāsyanti hanta ||97||

yadyapi gopāḥ samyak paricaritum tvām na tarhi śakṣyanti |
tad api na tat-pramadāmṛta-bhogās tvāmī sadaiva pokṣyanti ||98||

[217] tad ārabhya ca—

kiṁ bhoktavyaṁ kvāsītavyaṁ svapanīyaṁ kva vāmunā |
iti mātrādi-dhī-yātrā nātrāyāsyati tṛptatām ||98||
sakhāyante sukhādhīnā vismarīṣyanti sarvakam |
smarīṣyanti tu tām tvat-kām punaḥ samśleṣa-navyatām ||99||
dāsās ca tava dāsārha punar āsām sva-mūrtiṣu |
dhāsyanti sevā-sudhayā vidhāsyanti yad āplavam ||100||
gāvaḥ prāgvad bhavat-sphūrṭi-prabhāva-sthita-tad-daśāḥ |
tadvad eva sadaivāmūr dhāsyanti pramadaṁ tvayi ||101||
śīśavaḥ paśavaś caiva vayāmsi ca payāmsi ca |
ye'nye hr̥dyā janā hr̥dyās tava teṣāṁ tu kā kathā ||102||

[218] kūrmasyeva smaraṇānubhāvena tava tena tvadīyāḥ pūrvavad eva hi te sthātāraḥ
| tathaiva vrajād baladevaḥ kuśasthalīm āsādyā tvayi nivedayīṣyati | yathā **śrī-hari-**
vaiṣṇave—

tathavādhvaga-veśena sopaśliṣṭe janārdanam |
pratyagra-vana-mālena vakṣasābhivirājatā ||
upaviṣṭam tadā rāmaṁ papraccha kuśalam vraje |
bāndhaveṣu ca sarveṣu goṣu caiva janārdanaḥ ||
pratyuvāca tadā rāmo bhrātaram sādhu-bhāṣitam |
sarveṣāṁ kuśalam kṛṣṇa yeṣāṁ kuśalam icchasi || [HV 83.53,55-6] iti |

[219] tad evaṁ sthite'pi tadā tava sadā vrajāvasthiti-pratītis tu teṣāṁ nātijanīṣyate |
syandanam tad atra tad-avastham eva sthāpitam astīty anāsthā-bhāvanayā |

[220] kiṁ ca, tava savayasāḥ pravayasāḥ pratīdam pratīpam āvedayīṣyanti | priya-
vayasyasya nātiasaumanasyaṁ manasy abhyasyate | yato janitānurāga-janatāsu tāsu
prāg iva nānurāgam jāgaram āgamayati | tāś ca tathā dr̥ṣṭvā lagita-duḥkha-sthagitatayā
śuṣkā iva tiṣṭhanti |

[221] tad etad ākarṇayantaḥ prāpta-kadanāntaratayā vivarṇavadanānte tvan-mātara-
pitarādayaḥ kātaratām avāpsyanti |

[222] tvam tu jantu-mātra-citta-jñas tad vijñāya svayam eva tām vijñāpayīṣyasi—
katham bhavanto nādyāpy ānandād udbhavanto dṛṣyante | [223] sarve tu sagadgadam
gadiṣyanti—asmākam ānanda-kāraṇam tvad-avadhāraṇa-padavīm vindata eva |

[224] atha tvam vakṣyasi—bādham kintu yena bhavadbhiḥ sandihyate, so'yaṁ
śatāṅgaḥ sāṅga-bhavat-kārya-saṅgamanāya saṅge rakṣitatayā lakṣyate | yathā vānyathā
jñāpayatha, tathā prathayīṣyāmi | etad eva prāg eva niveditam mayā—

yāta yūyaṁ vrajam tāta vyaṁ ca sneha-duḥkhitān |
jñātūn vo draṣṭum eṣyāmo vidhāya suhr̥dām sukham || [BhP 10.45.23] iti |

[225] [jñātīn](#) iti yuṣman-madhyata evāsau vāsaḥ sambhaviṣyati, draṣṭum iti tatra ca yuṣmad-darśanam evāsmākaṁ puruṣārtha ity arthaḥ | yad vā draṣṭum iti darśana-
viṣayī-bhavitum ity arthaḥ | [athāpi bhūman mahimā guṇasya te vibodddhum arhaty
amalāntarātmabhiḥ](#) [BhP 10.14.6] ity atra bodha-[viṣayī-bhavitum](#) itivad etad
uddhavana ca bhavatsu samuddbuddham cakre—

[āgamiṣyaty adirgheṇa kālena vrajam acyutaḥ |
priyam vidhāsyate pitror bhagavān sātvatām patīḥ ||
hatvā kaṁsam raṅga-madhye pratīpaṁ sarva-sātvatām |
yad āha vaḥ samāgatya kṛṣṇaḥ satyam karoti tat ||](#) [BhP 10.46.34-5] iti |

[226] sātvatām patir api pūrṇa-ṣaḍaiśvarya-sampattir api pitror yuvayor vrajeṣitroḥ
parama-sukha-śriyam sadā svalālanā-rūpaṁ priyam vidhāsyate | tatrāpy acyuta
evāvasthāsyate, yatas tat tato hetor adyāpi satyam śapatham karoti, kurvann eva
vartata ity arthaḥ | tad anenaiva nayena bhavatām praṇayarṇam vinayeya, na tu manāg
api gamanāgastvena | tathā hi—

[pitrādi-pratirūpa-rūpa-vasudevādi-pratīghātajād-
duḥkhāt kaṁsa-vināśanārtham agamaṁ śīghrām nivṛttim vidan |
tatrāsīt suhr̥dām manoratha-tatir yuddhāyatir durh̥dām
caivam tad-vyasanam samāpya yadi ca prāgām kva vā yāmy aham ||103||](#) iti |

[227] tataḥ śrī-vrajeśvarānumatyā pratyāsannāḥ sarve’pi prārthayiṣyante | evam ced
iḥa ca tava dvārakā-vad eva bahala-gr̥ha-bṛmhaṇāya spr̥hayāmaḥ | anyathā-karaṇam tu
yad asmākam adhanyatām vahatīti |

[228] tad etad ākarṇya bhūmiṁ nirvarṇya tvam tu tasminn asantuṣṭa iva cetasi
cintayitāsi—gr̥ha-śabdaḥ khalv ebhir gr̥hiṇī-paryāyatayā paryavasāyitaḥ | tatra ca hanta
mama svāntam kīdr̥ṣam vāmī vidhāsyantīti |

[229] atha punar vibhāvayitāsi—bhavatu, pūrṇa-jñāna-tūrṇa-vidhānā ca paurṇamāsy
atra sarvam śarma nirmāsyati, na tv anyathākarmatām dhāsyatīti | vaktavyam tu
vakṣyasi | tarhi rohiṇī-mātā rauhiṇeya-bhrātā ca dvārakāgārād ākaraṇīyau | tāv eva
sarvam arvāg-bhāvyaṁ nivedayiṣyataḥ |

[230] atha punar dārūka-sārathim prati prathayiṣyasi—bho sārathe ! sarathaḥ
prathamānayātyantīnatayā bhavān yadu-bhavanam āsādyā sadyaḥ śrīmad-bhrātaram
tan-mātaram ca prāpayeti | punar vicārya vakṣyasi—hanta ! tam uddhavam apy
ānayeti |

[231] tatas tad-vandanārūke dārūke pavanam anuharamāṇena yānena muhūrta-
mātrārdhatais taiḥ sārddham āgate tasmin vismita-manasaḥ śrīman-nandādayaḥ
paramānandāśayatayā sahasā bhavad-āgamanavad eva sahasā mahasā todyamānātodya-
vrajam tan-nijālayam āneṣyanti |

[232] gateṣu ca diṇeṣu tri-catureṣu rāmādayas te vrajasthābhir ucitam eva tubhyaṃ rocayīṣyanti—

yeṣāṃ prema-guṇair yas tvaṃ baddhaḥ suṣṭhutayā hariḥ |
tasya tair viniruddhā ye kuryus te katham anyathā ||104||

[233] sarve ca militvā nirṇeṣyanti mānyāḥ kanyā-vicāram | kātyāyanyārādhikās tāḥ
kanyā dhanyādayaḥ sanyāyatām arhantīti |

[234] rāmoddhavau tu parama-niṣṇātau kṛṣṇavaj jñātvā tūṣṇīm evāvasthāsyataḥ |

[235] tatas tad-artham ārambhe labdha-sambhede vraja-pati-jampatī pūrṇa-mano-gatī
pūrṇimābhyarṇam āsādyā sadyas tasyāṃ varivasyā-pūrvakam sarvaṃ nivedayīṣyataḥ |

[236] sāpi vakṣyati—tad api bhadram eva, kintu varyāḥ parama-varyā rādhādayaḥ
katham vā na svīkāryāḥ ?

[237] tau tu sa-vailakṣyaṃ vakṣyataḥ—kāḥ khalu rādhikādy-abhidhāḥ ?

sā vakṣyati—dhanyānām vṛṣabhānv-ādinām kanyā eva |

punas tau vakṣyataḥ—sudhy-ādi-guro ! na budhyāmahe | niḥśodhyaṃ tu bodhyatām |

sā tu sa-hāsam vakṣyati—yathā kātyāyany-ārādhikānām kanyātvam evam anyāsām
rādhikādikānām api |

tau punar utphulla-nayanam vakṣyataḥ—vispaṣṭam kathyatām | yadi viṣaya-maye'py
asmādṛṣi kṛpā-viṣayatācaryate |

sā vakṣyati—bhavantaḥ khalv idam nānubhavanta iva santi | yat punar adyāpi kanyā
eva tā dhanyāḥ | māyā-kalpita-cchāyā-prāyā evānyatra pariṇāyitāḥ | tac ca svapnavad
eva | yasmān maryādālaṅghana-paryāyatayā tā eva ca śayyādaḥ paryavasāyante iti | kim
tad idam kiñcana bhavantāv anu sa-vedanam nivedayāmi | tās tad ekānuraktā māḍṛṣa-
sāntvanayā param adyāvadhi dhairya-samprktāḥ | samprati tu tyakta-mātrātirikta-
prāṇa-gātrā bhaviṣyanti | tāsām tad idam na kevalam aham eva vidaty asmi, kintu
sarvāpi vraja-janatā | tac ca pūrvam api kiñcit kiñcid viśeṣtas tu kṛṣṇa-kṛta-vṛṣṇi-
sthāna-prasthāna-gata-tad-anavasthāvasthāyām | yata idam munayo'pi varṇayīṣyanti |

[238] tatra pūrvam yathā—[kuja-gatiṃ gamitā na vidāmaḥ; kaśmalena kavaram
vasanam vā](#) [BhP 10.35.17] ity ādinā | uttaram tu, [nivārayāmaḥ samupetya mādhamam;
kim no 'kariṣyan kula-vṛddha-bāndhavāḥ](#) [BhP 10.39.28] ity uktvā, [visṛjya lajjām
ruruduḥ sma su-svaram; govinda dāmodara mādhaveti](#) [BhP 10.39.31] ity ādinā,
[kṛṣṇa-dūte samāyāte uddhave tyakta-laukikāḥ](#) [BhP 10.47.9] ity ādinā, [gata-hriyaḥ](#)
[BhP 10.47.10] ity ādinā,

mātaraṃ pitaraṃ bhrātṛiṃ patīṃ putrāṃ svasṛiṃ api |
yad-arthe jahima dāśārha dustyajāṃ sva-janāṃ prabho || [BhP 10.65.11] ity
ādinā,

yā dustyajāṃ svajanam ārya-patham ca hitvā ity ādinā ca |

[239] atra patīṃ putrāṃ iti yad uktam, tat khalu gauṇim eva vṛttim anukramya, na tu mukhyām iti bhavat-praśnānukrameṇa prakhyāsāmi | tatra yady anyathā manyadhve, tary evam ācaṣṣmahe—narakādānīta-guru-kumāratayā jita-dharmarāja-dhāmā rājad-aghajin-nāmā so'yam etad anurakta-jano'py adharmasya kalayāpi spraṣṭum draṣṭum ca na śakyata eva | kintu lajjā-mātraṃ tasya tasya ca maryādā-paryāpakam iti vastutas tu na kevalam rāgata eva tās tādrśīm gati-mārgatāḥ kintv anādi-siddha-svabhāvatayā tad-vadhū-bhāvataś ceti mantra-draṣṭāro'pi niṣṭāṅkayanti | tad etad balarāmoddhavau ca suṣṭhu jānīta iti tāv api praṣṭavyau, anyathā tāsu tat-sandēśa-haratā tayor na deśa-rūpatām āsīdet |

[240] punas tau vakṣyataḥ—vatsaḥ kim idam anusandadhāti ?

sā vakṣyati—sa ca pūrvam kiñcid anusamhitavān āsīt | uttaram tu samyag vidann evāste | kintu samprati lajjayā nāvadhānam sajjayati |

tau vakṣyataḥ—tāsām tad-artha-prāṇa-jihāsām kim asau jānāti?

sā vakṣyati—uktam eva samyag vidann āsta iti |

[241] yataḥ pūrvam apy uddhave tathā samudbuddham kṛtavān, yathā ca tad-vacanam satya-vacasaś ca gāsyanti—

gacchoddhava vrajam saumya pitror nau prītim āvaha |
gopīnām mad-viyogādhiṃ mat-sandēśair vimocaya ||
tā man-manaskā mat-prāṇā mad-arthe tyakta-daiḥikāḥ |
mām eva dayitam preṣṭham ātmānam manasā gatāḥ |
ye tyakta-loka-dharmāś ca mad-arthe tām bibharmy aham ||
mayi tāḥ preyasām preṣṭhe dūra-sthe gokula-striyaḥ |
smarantyo 'ṅga vimuhyanti virahautkaṅṭhya-vihvalāḥ ||
dhārayanty ati-kṛcchreṇa prāyaḥ prāṇān kathaṅcana |
pratyāgamana-sandēśair ballavyo me mad-ātmikāḥ || [BhP 10.46.3-6]

[242] atra mat-sandēśaiḥ iti mayy āveśya manaḥ kṛṣṇe vimuktāśeṣa-vṛtti yat anusmarantyo mām nityam acirān mām upaiṣyatha [BhP 10.47.36] iti paryavasānair ity arthaḥ | mām eva dayitam iti, me vallavyaḥ ity atra tu viśeṣo'py asti, tasmāt tad eka-vrata-jīvana-vratānām tad-bhāryāṇām nānyā gatir nyāyā |

[243] kṛṣṇa uvāca—tatas tataḥ?

[244] ṛṣir uvāca—tatas tau bhāvayīṣyataḥ | satyam asmākaṁ prakāṭatare'pi loka-dharma-ghaṭanānarha-pratikāre'pi tāsām vighatana-duḥkhe yad adyāpi snuṣākaraṇa-sprhā nāpayāti, pratyuta sātatyata eva tāsu snuṣābhānam vibhāti | dharmānyathā-bhāve lakṣyate | yad avaśyam āyatyām vidita-rahasyatām āyātīti | tad api prāpta-kālatām kalayati sma |

[245] atha tau spaṣṭam vakṣyataḥ—rahasyam idaṁ lokāḥ katham māmsyante |

sā vakṣyati—māyāyāḥ svabhāva-vyāpitiṛ iyam avyabhicāritayā lakṣyate, yad avaśyam āyatyām vidita-rahasyatām āyātīti | tad api prāpta-kālatām kalayati sma |

[246] yataḥ sarveśām api sat-saṅkalpānām upari prabhavator bhavator nigūḍhā yā tad-artham utkaṅṭhā, sā hy adhunā parām koṭim ārūḍhā jhaṭīti rūḍha-kāryā bhaved eva | tau vakṣyataḥ—svīyām ananya-sambandhitām tāḥ katham vidanti |

[247] sā vakṣyati—pūrvam **sa vo hi svāmī bhavati** iti durvāsaso vacanenāpi samyam nāviduḥ kintu paścād viduḥ |

[248] tau vakṣyataḥ—katham iva?

[249] sā vakṣyati— uddhavana śrī-kṛṣṇābhiprāyam anuvyaktikaraṇāt | ataevoktam— **api bata madhu-puryām ārya-putro 'dhunāste** [BhP 10.47.21] iti |

[250] tau vakṣyataḥ—tāsām śvaśuraṁ-manyādīnām ye'nugatās te prāyeṇānutāpam prāpsyanti |

[251] atha sā tu puruṣam iva vakṣyati—tat kim āsām parama-sādhvīnām mādhvīkavan madhura-snigdhatāvalitānām duṣkara-taraṇa-duḥkha-bhāskara-puṣkalatāpa-śuṣkatā soḍhavyā | tathā sarva-dhurīnatā-pravīṇasya nija-kula-dhurandharasya govardhana-dharasya durdhara-lajjā-bhāra-sajjanam anumodanīyam | vastutas tu teśām api na sukha-bhaṅga-prasaṅgaḥ **yad-dhāmārtha-suhr̥t-priyātma-tanaya-prāṇāśayās tvat-kṛte** [BhP 10.14.35] iti śrī-śuka-vacanād api | tathā ca na vacana-marmābhir ācaraṇīyam, yathā sarva-sukha-sacanam eva syāt |

[252] tad etan nirūpya sā punaḥ sahāsam vakṣyati—sāmpratam pratatam kutukāntaram bhavadvyām kila nāvakalitam | yat khalu yuṣman-nandana ānanda-dyūte tāsām patimmanyāmst tat-pitrādi-paryantam sarvam jitavān | lajjām eva sajjan na tad-grham ānītavān iti |

[253] tad idaṁ guptam api kṛtam ādi-varāha-nāmā bhagavān api sva-purāṇe sāksītayā lakṣyatīti sarvathātra nānyathā mantavyam | yathā—

**dyūta-kriḍā bhagavatā kṛtā gopa-janaiḥ saha |
paṇāvahāra-rūpeṇa jītā gopyo dhanāni ca |**

gopair ānīya tatraiva kṛṣṇāya viniveditāḥ || iti |

[254] tau vakṣyataḥ—tat-pitrādīnām tan-mitrādīnām vā ko vyavasāyaḥ ?

[255] sā vakṣyati—te'pi mayopadiṣṭam tattvikṛtya pṛṣṭa-kṛtyās tad idam uddiṣṭavantaḥ—

aho para-sparśa-subhīru yad vapur
yat kṛṣṇasāra-praṇayaika-śarma ca |
tāsām mrgīṇām iva tat-param prati
praditsavo vyādha-manāmsi bibhrati ||105||

[256] tau vakṣyataḥ—rādhikādy-ārādhikānām kā vārtā ?

[257] sā vakṣyati—mat-pṛṣṭābhis tābhir apy evam ādiṣṭam—

yathā sītā-devyā daśa-mukha-kṛtārtir vipad abhūd
yathā vā rukmiṇyā vivahana-vidhiś cedipa-kṛte |
tathā rādhādīnām para-gr̥ha-gatir yā bata vipat
katham tasyā nityā sthitir abhimatā hanta suhrdām ||106||¹

[258] tau vakṣyataḥ—atha rādhikādīnām ārtānām kā vārtā ?

[259] sā vakṣyati—

deyam adhīnam kārtsnyenābhivyāptyā ca tatra kṛṣṇe svam |
tad-rūpaṁ racayitvā sātīpratryaya-padāni tā dadhire ||107||

[260] tau vakṣyataḥ—tāḥ kim sāksād anuyuktāḥ ?

[261] sā vakṣyati—atha kim ? yatas tāsām marma-prakaṭana-karmaṭhatayā mayā pṛṣṭam—bho vipaścitaḥ kāścid evam vadanti | tāḥ khalu kṛṣṇe prema-mātrākharva-sarvasvāḥ | premā ca balavad virodhi-sad-bhāva-milad-bhaya-prayāsa-pracchādana-paricchadatayā yathā vardhate, na tathānyathā |

[262] tarhi katham tāsām apy anyāsām iva patitayā tat-sampatti-kāmanā-nikāmam antaranuvartata iti ?

[263] tad etad ākarṇya pāṭala-paṭala-savarṇa-varṇinyas tā vara-varṇinyas tad idam avarṇayanta |

[264] hanta ! tāsām eva savirodhas tad-avarodhaḥ sambhavatā-dṛṭiyamānā dvitīya-pati-bhāvanā ca, na punar anyasyāḥ kasyāścid api | yā khalu tad-avarodha-virodha-vāñchā | sā vā katham prema-prathana-mayī syād iti na budhyāmahe |

---

¹ This verse is repeated in Uttara-campū, 31.43.

[265] asmākam yadyapy asau pārśva-gato raho-gatas tathāpi tasyāṅghri-yugam navam navam [BhP 1.11.34] ity eva bodha-viśayo bhavati | kintu—

budhitāḥ paitṛka-janatā
buddhāḥ śvaśurābhimanino lokāḥ |
mānitāḥ sarve'py asmābhir
na mato dharmas tu kenāpi ||108||

[266] yad asmākam bālyād eva tasmin nija-rmanatā-bhāvanām dūrīkartum āgraham urīkurvanti, tasmād asmān mā sneha-peṣam piṇḍhi, kintu svābhīṣtam eva viśaṇḍhi |

[267] atha tau vakṣyataḥ—bhavatyā kim udbhāvitam ?

[268] sā vakṣyati—tato mayā hasitvā śvasitvā ca tābhyaḥ pratyāśā-mātram pratyāsāditam asti | yadi bhavator icchā samṛcchate, tās tu daivatas tāvan-nija-prāṇa-valalbhasya valalbhatvneālābhāl labdha-mahā-duḥkhās tatra ca svasyānya-hastapatitatayā jugupsitam-manyatā śuṣkās tatra ca priyāpriya-viprakarṣa-sannikarṣataḥ prāpta-mano-dharsās tatra ca nirantaram śaṅkamānaiḥ patim-manyādibhir maṅkṣu maṅkṣu-kṛta-nivāraṇa-bhartsanādi-nikarṣās tatas tata eva ca duḥsaha-preṣṭha-virahatīvra-tāpa [BhP 10.29.10] ity ādy-uktatādṛg-avasthābhyo'pi mahānurāgataḥ pīdanād bahula-dahanākāra-kārāgāra-vasatim-manyatayā nigīrṇa-sarva-kṣaṇam kṣaṇam api kalpam manvānāḥ samprati tadīya-mahā-viraha-vaha-samayam atītya cātmanam tad-apekṣyatām apy utprekṣya lajjā-mātra-paryavasānam āsajya ca dhik-kṛtam-manyā daśamīm api daśām tanvānāḥ | kim bahunā, bahir-antaḥ-sukumāratāyām api kaumārata eva vyādhānubiddha-snigdha-kānana-pratyāsatty-aparityāgi-mṛgīvat prakhara-darāpāra-para-pāravaśya-labdha-vicitra-durgati-samplutatayā paśyatām śṛṅvatām api hṛdayam dhunvānā raso'yam iti manyamānena niṣkaruṇa-kautukena kenacid evopekṣitum śakyante, na punar anyena |

[269] tau sāsam vakṣyataḥ—samprati tāḥ kām gatim matim cāsādayanti ?

[270] sā vakṣyati—

kurvanti maunam krandaṁ vā śūnyam paśyati vartma vā |
kṛṣṇam vāñchanti mṛtyum vā tāsām evamvidhā gatiḥ ||109||

[271] punas tau sāsam vakṣyataḥ—samprati tāḥ prati vatsasya kā vidhitsā ?

[272] sā vakṣyati—tad etat paścād api niścīyatām | yat khalu preyasām premākṣemam tad-bhāvanāmaya-premānurūpam eva sva-sthemānam labhate | na tu svāgraha-grahilatām iti |

[273] tau vakṣyataḥ—manyāmahe tathāpy asmattaḥ saṅkocam rocayīṣyati |

[274] sā vakṣyati—bhavatām hr̥di sadā vidyotamānaḥ so'yaṁ tad api vetti, tasmān nitāntaṁ nānyathā kariṣyati | kim bahunā, bhavad-āśravam anu sarveṣāṁ eva saṁśravaḥ pratibhāti | kim uta tasya ?

[275] tau vakṣyataḥ—tarhi garga-niṣedha-vedhasya kā cikitsā ?

[276] sā sa-hāsam vakṣyati—sa khalu līlā-naiyatyaṁ eva tatradya-doṣatayādhyastavān | sva-yajamāna-hita-samihita-sahitatayā, na tu parama-śubha-niveśa-veśa-rūpāṅgāṁ āsām kleśa-leśa-praveśadā sadeśatā sambhavati |

[277] tau vakṣyataḥ—sampraty asmābhiḥ kim iva sopānam upeyam ?

[278] sā vakṣyati—sopānaṁ mayā copeyam, bhavadbhis tu sarva eva vraja-janā bhojanāya praṇayena nimantrya nimantryantām | tarhy antaḥ-paṭi-kṣepān naṭinām ākāra iva tat prakāṭibhaviṣyati |

[279] tau vakṣyataḥ—yathājñāpayanti vijñānācārya-varyāḥ |

[280] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[281] ṛṣir uvāca— tataḥ sā pratyakṣata eva tāv abhi bahulam abhivadantī gr̥hāya prahāpayiṣyati |

[282] atha kathakasya manaḥ-kathā—tataś ca pūrṇimā manasi viviveca—śrī-kṛṣṇa-līlāyām anādi-siddham śrīmad-bhāgavatam eva mukhyaṁ pramāṇam |

[283] tatra yā khalu rāsa-yoge [yoga-māyām upāśritaḥ](#) [BhP 10.29.1] ity anena nitya-vyakti-svarūpa-śakti-vṛtti-viśeṣakā yā yogamāyā tan-nirvāhakatayā bādarāyaṇinā samudīritā, sā punar aham eva | tatra tena rāsam prakāśam parikṣit-pariṣadi varṇayitvā tatra prāptam avarṇa-tritayam nirasya rasyatayā samāhitam | tathā samprati vraje'pi tat-prasaktam iti jñātvā mayāpi samādheyam | tatra [tejīyasām na doṣāya](#) [BhP 10.33.29] itivad atrāpi yadyapi [narakād ānītā](#) ity ādinā tal-lepa-sambhāvanāpayāpitaiva |

[284] atha para-dāra-vāra-samāhāra-kāraṇān ācāraś ca yathā [gopīnām tat-patīnām ca](#) [BhP 10.33.25] ity anena yaṁ parihāram āpitā tathātrāpi tāś ca na kevalam rāgata eva tādṛśīm gatim āgatāḥ ity ādinā tāsu tadīya-nityāṅganā-bhāva-vyaṅgataḥ sa ca sāṅgī-kṛtaḥ |

[285] tathāpi [nāsūyan khalu kṛṣṇāya](#) [BhP 10.33.37] itivad asūyābhāsavattayā sambhāvitās tat-patīm-manyāḥ samādhatavyāḥ | tac ca tad-rahasyam pūrvam guptam āsīd iti māyā-dvārā yathā-guptam samāhitam | sāmpratam tu vyaktam abhūd iti tathā tad-dvārā vyaktam eva samādheyam | yena ca sarveṣāṁ api sarva-samādhānam ādheyam bhavitā, anyathā tat-tat-kāraṇam vṛthā-param syāt iti |

[286] atha spaṣṭam ācaṣṭa--[287] ṛṣir uvāca—dināntare tu sarva-nimantraṇāyām yathā-vṛttānte vartite sarvāḥ sādharma-mahodayāḥ śrī-rādhādayāś ca tatrāgamīṣyanti | kintu pūrvata eva jana-saṅgīta-vrajeśa-nirmītānaṅgīkārātām ātmano duḥkha-bhaṅgī-saṅgitām māmsyanta eva | tava ca rūkṣatā-vikṣaṇena tāḥ sūkṣmāṅgatām gamīṣyanti | tatra sāmpratam anyāsām svasamāna-kanyānām aṅgīkāreṇa hṛt-kamale'pi bhaṅgitām āpatsyante |

[288] tathā ca bhāvī ślokaḥ—

dāva-trastā mṛga-duhitaraś candrahīnāś cakoryaḥ
srastā vṛkṣān nava-kalatikā nīra-riktāḥ śapharyaḥ |
ūrja-prāntād bahir apagatā hanta navyābja-nālyo
yadvad dṛṣṭā hari-virahitā rādhikādyāś ca tadvat ||110||

[289] tad evam tāsām kṛcchrāyamāṇānām amitābhyamita-tādṛśvarī śrī-vrajeśvarī tu bāṣpa-pūrṇa-nayanā paurṇamāsīm nirvarṇayīṣyati | sā tu vadīṣyati—sarve sarvato'py anvicchantu | yathādyatana-nimantraṇataḥ kaścīd api na paścimatām añcati |

[290] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[291] ṛṣir uvāca—tatas tad-ākarmaṇa-mātrataḥ sarve sarvato nirvarṇanāya saṅgatyā satvaram eva cāgatyā yathāvat kathayīṣyanti | teṣu kāścīn mahilās tu kiñcid apy aprastutya śrī-rādhikādīkāḥ pratyapūrvatāpūrvam drakṣyanti | tataḥ paurṇamāsī vakṣyati—kim iva paśyatha ? kim iva ca kiñcin na kathayatha ?

[292] tā vakṣyanti—kim iva vakṣyāmaḥ, yataḥ sarvair āhataṁ manyeta |

[293] paurṇamāsī vakṣyati—tathyaṁ cet kathyatām, mayi kṛṣṇa-mātari ca |

tās tu nīcair vakṣyanti—tatrāpy etāsām rādhikādīkānām dhr̥ta-tulyatā-pūrtiir apaśyāmaḥ |

paurṇamāsī spaṣṭam vakṣyati—anyāś ca punar acchaṁ gacchantu |

[294] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[295] ṛṣir uvāca—tato bahala-kutūhala-vahā bahulā mahilās tatra tatra gatvā jñāta-tādṛśa-tattvāḥ punaḥ paurṇamāsy-ante labdha-sattvās tadvad evāvartayīṣyanti | vārtā caisā vraja-rāja-sabhā-paryantaṁ paryavasiṣyati | vraja-rājaś ca paurṇamāsīm anu tūrṇam āśādyā prasādyā ca vakṣyati—bhagavati parama-vismāpanam idam asmān bodhaya |

[296] paurṇamāsī vakṣyati—bhavat-kanyā-bhāvābhīmāninyām āryāyām idam āścaryam paryavasiṣyati | bhavāms tu sarva-vrajastham strī-puṁsa-vrajam eka-sabhānugataṁ karotu |

[297] śrī-kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[298] ṛṣir uvāca—tad etad avadhārya jñāta-kārya-gatinā vraja-bhūpatinā tad-abhihite tathā-vihite tava hitavatī paurṇamāsī mahitāyām tasyām eva sabhāyām āhita-brahmāsanam āsīnā kim api praṇihitavatī bhavitā | tad-avyavahitam eva ca simha-prṣṭhāhitam ahita-vigrahā mahāyudhāṣṭaka-veṣṭitā devī-gaṇa-sevitā devī nabhasaḥ sarabhasam avatariṣyati | avatīrṇa-mātrā ca paurṇamāsyā vrajeśvarayoḥ kṛṣṇa-kṛṣṇāgrajayor anyeṣām api bhūmi-sprṣām abhūmi-sprṅ-mānini yathā-nyāyam abhivādanādikam ākāśata eva prakāśayiṣyati |

[299] tataḥ sāścaryam paryavolokamāneṣu teṣu devī vakṣyati—katham veva sandehaḥ kriyate ? pūrvata eva tāvad ubhaya-vidhā etā nāpūrvatayā mantavyāḥ | pūrvāsām sajātīyā dvitīyā hi yogamāyājñayā garga-vighnam nighnatyā māyayā mayā nirmīṭāḥ | samjñāyās chāyā-vat ratyās tan-māyā-kalpitāvac ca |

[300] tās cemā gr̥ha-gr̥hāt samgr̥hṇāmi iti tathāhnāya sāpahnavam kula-vadhū-madhye vidhāya punar vakṣyati—lakṣyatām kula-pālikābhir ubhaya-vilakṣaṇatā | yat parama-lakṣmī-lakṣmāṇi prāg-āgatānām eva lakṣyante nārvāg-āgatānām | tathā maṇi-tattva-dṛśām iva tādṛśām dṛṣṭibhir eva netrānandaka-saundarya-viśeṣa-vṛṣṭis tābhya eva labhyā, na tv anyāsām, na ca punar ābhyaś cākcikya-cikvaṇa-kāca-tulyābhyāḥ |

[301] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[302] ṛṣir uvāca—atha sarvābhis tathā tad āścaryam sāksātkāryamānam avadhārya tad-āryānām samajyāyām nivedayiṣyate—hanta yathāvad eva devī vadatīti | tataḥ śrī-vraja-rāja-vacanam—tarhy adhunā kim vidheyam ?

[303] devī vakṣyati—bhojane nirvṛtte man-nirvartitāḥ sva-sva-pati-gr̥ham anuvartantām | parās tu kṛṣṇa-mātra-pati-sammāti-parāyaṇāḥ sva-sva-pitṛ-gr̥ham | mayā tu yamunā-tateṣṭa-praśastālaye sthāsyate, yathā yadā māṭṛ-caraṇair ājñāpyate, tathā tadā vyavahartavyam |

[304] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[305] ṛṣir uvāca—tad evam āpracchana-pūrvakam āpr̥cchya pracchannāyām devyām sarveṣu ballava-valayeṣu pracchanneṣu varṇānām vara-varṇinībhir varṇyamānam tad ākarṇya bhavata-pativratās tu tat-kṣaṇād eva jūrit-parityakta-mūrtikā vyakta-nija-kānti-sphūrtikāś ca bhaviṣyanti | tathā hi—

rāhu-grāsād iva śāsi-kalā vāridād ṛkṣa-mālā
varṣādharṣāt pulina-rucayaḥ sparśanād dīpa-lakṣmyāḥ |
niṣkramyāmūḥ para-paribhavāt tat-kṣaṇam vindamānāḥ
kāntim svīyām nayana-kadanam mocayeyur janānām ||111||

tatra ca—

tārāsu candra-valayasya kalāḥ kalāsu
tasyāticāru dadhate sphuraṇam yathā śrīḥ |
gopāṅganāhvaya-ramāsu viśākhikādi-
sakhyaḥ sakhīsu ca tathā vṛṣabhānu-putrīḥ ||112||

[306] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[307] ṛṣir uvāca—tato devyādeśa-veśa-vaśā yathāyatham te vihitavanta eva | tathāpi vidhim vinā na saṅgrāhyās tā itii śrī-vraja-rājādibhir vihite ca tasmin vivāha-vicāre bhavāms tv agrajasya vivāhārtham āgrhya tam tad-artha-rakṣita-kaumārā dvārakāta āgatya kadācit tena prasādī-kṛta-sva-vihārāḥ | kāścin nitya-kīśorikā vidhinā ca vivāhya nairapekṣyam ivāvagāhya vigata-pūrvāśaṅkaḥ parama-lalita-mādhava-samayam ālambyālaṅkṛta-pūrṇa-manorathāṅkaḥ śrī-vraja-rāja-gr̥hiṇī-muhur āgraha-gr̥hītatayā śanair eva sva-vivāham aṅgikāra-saṅginam kariṣyati |

[308] tatra bahu-mahasā śrī-rāma-vivahane jāte tam jātam samāsataḥ samāsām samam eva tvat-kṛta-vivāham eva varṇayiṣyanti—

go-dhūnyarbuda-geha-geha-balavad-vādyānavadya-dhvani-
prollāsita-vraja-maṅḍale diviśadām vāditra-citre mahe |
ādāna-pratidāna-dāna-vacanodāraiḥ sadārair narair
nirvyūḍhā murajid-vivāha-paṭalī jñātā na tat-tad-bhidā ||113||

[309] tad evam aṅgikāreṇa ca—[ye yathā mām prapadyante tāms tathaiva bhajāmy aham](#) [Gītā 4.11] iti bhavataḥ samādhiḥ samādhiyeta |

[310] atra ye yathā iti ye yad-icchayety evam eva vivikṣitam | yataś ca sādharma-
janam anvanurāga-laṅghita-loka-dharma-maryādā-saṅghānām aṅganāntarāṅgām apy antar-vṛttis tat-tad-gr̥hiṇī-pada-spr̥hiṇī dr̥ṣyate | kim uta bhavantam anu santata-priyāṅgām māyā-mayātyayād eva labdhānyathā-bhāva-prāyāṅgām ? [BhP 10.21.9] iti tad-vākya-vyakta-tādṛśābhiprāyāṅgām svatas tādṛśābhiprāyatve saty api bhramara-gītāyām [api bata madhu-puryām ārya-putro 'dhunāste](#) [BhP 10.47.21] ity ādau, [bhujam aguru-sugandham mūrdhnyadhāsyat kadā nu](#) ity anena tadīyam prakāṣam tathā svīkāram prārthayamānānām bhavad-gr̥hiṇī-bhāva-spr̥hā-br̥mhaṇam iti sthite tathaiva tad yojayitum śakyata iti | sarveṣām asmākam dhairya-paryāpaṇam evam eva bhavatācariṣyate | yataḥ—

gatānām utpattiyā tvayi ratim api tvad-vivahanān
nirastānām tvat-prāpty-abhilaṣita-saṁnyasta-jagatām |
amūṣām utkaṅṭhā yadi hata-phalā tarhi valatām
katham vā viśvāsas tvayi muraharāsmākam abhitaḥ ||114||

[311] tad etad avadhāya madhukaṅṭhenāmukta-kaṅṭham anusandhiyate sma—aho ! tad etat-paryantam phalam āgatāyā bhagaval-līlatāyā mādhurya-prasavitā | tathā hi—

prāg-dūra-priyatā tato guru-jana-dhvasta-prayatnātmatā
tat paścāc chruti-loka-laṅghi-rabhasād guptā priyāṅgikṛtiḥ |
tasmād dūra-mahā-viyoga-ciratā tat-prāntam udvāhataḥ
prāptam cen mithunaṁ mitho hari-ramā-rūpaṁ sukhaṁ kiṁ param ||115|| iti |

[312] atha prakṛta-tat-kartṛka-kathā |

[313] kṛṣṇa uvāca—tatas tataḥ ?

[314] ṛṣir uvāca—tataś ca sarveṣāṁ gataye duhituḥ pataye tubhyaṁ kautukāvahāni
bahūni yautukāni parama-dhanyāṁ nija-nija-kanyāṁ ca prasthāpyate | gopāḥ
sopādhyāyāḥ sadā tadā dhyāyaṁ dhyāyaṁ divas-pṛthivyāv api svānanda-samudra-
mudrite kariṣyanti |

[315] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[316] ṛṣir uvāca—tatra ca kavi-lokānāṁ ślokāv etāv udeṣyataḥ—

yarhy āyātā vraja-nṛpa-gṛhaṁ rādhikādyās tadāsāṁ
sva-jyotsnābhis tad alam abhavad dhema-dhāma-prakāram |
golokākhyāṁ padam udayitā yat tu tasya prakāśas
tāsāṁ śrīṅāṁ anugata iti dyotanaṁ yatra jātam ||116||

asaṅkhyā-gaṇana-snuṣā-gaṇa-nivāsam ākasmikaṁ
kathaṁ vraja-patī tadā viadadhatus tathā tac chṛṇu |
gṛhī iva taruṇa-vrajā yad iha bhānti yāvat-sṛḥam
vanāny upavana-prabhāny ati-sahasra-saṁsthāny api ||117||

[317] tad etad avadhāya madhukaṅṭhenāmukta-kaṅṭhaṁ punar anusandhīyate sma—

[318] bādhaṁvivāhādibhir asaṅkoce virocamaṇa eva gopa-jātibhir nārībhiḥ saha
gopajāti-yogya-veśa-dhāriṇas tasya līlā-nairantaryam api tadocitatayā paryālocitaṁ
pādmottara-khaṅḍe dantavakra-vadhānantara-tad-vrajāgamane yathā—

kālindyāḥ puline ramye puṇya-vṛkṣa-samāvṛte |
gopa-nārībhir anīsaṁ krīḍayāmāsa keśavaḥ ||
ramya-keli-sukhenaiva gopa-veśa-dharo hariḥ |
baddha-prema-rasenātra māsa-dvayam uvāsa ha || [PadmaP 6.252.19-27]

kiṁ ca—

yaḥ kaumāra-haraḥ sa eva hi varas tā eva caitra-kṣapāḥ
ity ādy apy adhiyan kayācid uditam gopālikā-gīr iti |
bhāvonmādaja-gāna-nṛtya-vivaśaḥ śrī-guṇḍicā-parvasu

śrī-caitanya-tanur matam sa bhagavān aṅgikariṣaty adaḥ ||118||

[319] tad idṛg eva bhāvini **vidagdha-mādhava-lalita-mādhavā**hvaye pūrvottara-nāṭaka-
dvaye sarva-racanāyāḥ parama-phalatayā sarvānte prakārantareṇāvakalpate—

tavātra parimṛgyatā kim api lakṣma sāksād iyam
mayā tvam upasāditā nikhila-loka-lakṣmī asi |
yathā jagati cañcatā caṅka-muṣṭi-sampattaye
janena patitā puraḥ kanaka-vṛṣṭir āsādyate || [LalM 10.10]

iti śrī-kṛṣṇa-vākyādinā,

sakhyas tā militā nisarga-madhura-premābhirāmīkṛtā
yāmī me samagaṃs tu samstavavatī śvaśrūs ca goṣṭheśvarī |
vṛndāraṇya-nikuñja-dhāmi bhavatā saṅgo'yam raṅgavān
samvṛttaḥ kim ataḥ paraṃ priyataraṃ kartavyam atrāsmi me || [LalM 10.36]

iti pūrṇa-manorathāṅka-pūraka-śrī-rādhā-vākya-paryantena granthena |

[320] tad idam eva śrīmad-bhagavad-**bhakti-rasāmṛta-sindhu**-nidhi-rūpa-śrīmad-
ujjvala-nīlamanāv api sarva-rasa-paripāṭi-pūrti-sāra-mūrti-samṛddhimad-ākhyā-
sambhogatayā darśitam |

[321] teṣāṃ upāsana-vāsanā cedṛśy eva tadīya-ślokenāvalokyate—

gopeṣau pitarau tavācala-dhara śrī-rādhikā preyaśī
śrīdāmā subalādayaś ca suhrdo nīlāmbaraḥ pūrvajaḥ |
veṅur vādyam alaṅkṛtiḥ śikhidalaṃ nandīśvaro mandiraṃ
vṛndāṭavy api niṣkuṭaḥ param ato jānāmi nānyat prabho || iti |

[322] atha punaḥ śrī-kṛṣṇa-nārada-saṃvādaṃ madhukaṅṭhaḥ kaṅṭhataḥ
prakaṭayāmāsa—

[323] ṛṣir uvāca—tad evaṃ māsa-dvitaye sarveṣāṃ eva paramānandena labdha-
vyatyaye datta-vrajoddhavaḥ kadācid bhavān rāmoddhavābhyāṃ samam sammantrya
śrī-vrajamahendrādīn parama-gauravād āmantrya nivedayiṣyati—adhunā yady ājñā
rājñāṃ ājñāyeta | tadā syandano'yam sadāruko dvārakāṃ vindeta |

[324] atha parama-hṛdayāluta-maya-dayālor asau śrī-vraja-rājas tu vakṣyati—yathā
tatra śrīmad-bhrāṭṛ-prabhṛtīnāṃ bhṛti-bhuk-paryantānāṃ duḥkhaṃ na syāt tathā ca
prathanīyam |

[325] bhavān vakṣyati—sarvathā sarveṣāṃ ādṛtyās tatra-bhavatām bhṛtyās tatra
pradyumnādayaḥ pradyotanta eva | tathāpi bhavatām apūrtiś cet tadā bhavad-
ārādhana-śatayāsman-mūrti-vyūham api tatra nārāyaṇaḥ pārayiṣyati |

[326] punar vraja-rājo vakṣyati—rohiṇī-rāmavad ayam uddhavaś cāsmad-eka-sampad-uddhavas tasmād ayam api tathācaraṇīyaḥ |

[327] bhavān vakṣyati—yatra bhavad-icchā, tad vā kim na setsyati ? kintv aṅjñāntaram jñāpaya |

[328] vrajarājo vakṣyati—jaivātṛka ! bhavatām akrūrādi-racitenāticiram bhavatā virahaṇa cirāya tarv-antimaḥ sarva eva jīvaḥ suṣṭhu durjīvanam avāpi | tato na kim api pratyeti | tatas tvad-viraha-parihārāya nānya-jana-locana-gocaraḥ syām iti prārthayate | tato niḥśalākam ālaya-viśeṣam samśleṣaya |

[329] bhavān vakṣyati—hanta ! vṛndāvana eva tādrśam prakāśa-vṛndam vartate | yat khalu brahma-hrade nimajjya punas tasmād unmajjya ca bhavadbhiḥ pūrvam apy apūrvam drṣṭam asti | śatāṅgasyāsya kāmaṅgāmitayā tat-praveśitāpi prativeśiyate | tato yathājñāpyate prājñānām rājñā |

[330] vraja-rājo vakṣyati—vatsa! tad eva pracchannaṁ vanaṁ gacchāmaḥ |

[331] tataḥ sa-pratiśrava-śravaṇam bhavān vakṣyati—yathā mahecchānām icchā tathaiva setsyati | punaś ca tiryag avekṣya pārśva-lakṣyam dārukam ādeksyasi—sārathe ! tathā ratham prathaya, yathā sarva eva vrajas tatrāntar-bhavaṁs tad-dhāma praviśamś ca dhāma-grāmataḥ svar-vāsinām api dṛg-ārāmatām nāsīdati |

[332] atha tena sūtena tu tathākṛta-prathe rathe sarva eva vraja-prāṇi-vrajaḥ svairam nivśamānas tam deśam praviveśa |

[333] tad evam sati—

utsarpaj-jyotir-ālī-vibhava-vaśatayā tam ratham tūrdhva-bhājam
carmākṣā menire tarhy uparigatatayā tat-padopāsakāś ca |
kṛṣṭvā brahma-hradāt prāg api murajayinā lambhitā gomino yā
tām vṛndāraṇya-madhye gatim iha sugatās tadvidaś cārv apaśyan ||119||

tatra parjanya-varyāś ca ye gatāḥ prāg-adṛśyatām |
drakṣyante te'pi tatraiva tad āścaryam bhaviṣyati ||120||

tataś ca—

vṛndāraṇye sa-kalpa-druma-vividha-latā-mañju-kuñjādi-dhanye
ghoṣe cintāmaṇīndra-prathita-nilayatā-citta-vṛtti-pramoṣe |
rāmādyaiḥ kāma-dhug-gavy-anugati-kutukī lakṣa-lakṣmī-prakāra-
śrī-gopī-prāṇa-sāraḥ sa jayati nitarām gopa-goṣṭuḥ kumāraḥ ||121||

[334] atha snigdhakaṇṭha uvāca—tatas tataḥ ?

[335] madhukaṅṭha uvāca—tad evam anyam ca vṛttāntam varṇitavān | śrīmān vraja-sukha-varṣī devarṣīś ca parasparam harṣitām prapannaḥ sa-bāṣpa-romaharṣādhibhiḥ sampannaḥ snigdha-saṁvāda-vicchedataḥ parikhidya śanair eva ca vicchidya sva-sva-varmānuvartate sma | śrīmad-vrajendra-nandanas tu tat-kathā-paryantānandena paryāptaḥ sarvaṁ tad-duḥkha-jātam āchannatām āpannam eva cakāra | tatra bhagavantaḥ śrī-devarṣi-caraṇā yad-yad-bhāvitayā samudbhāvitavantas tat sarvaṁ abhūd eva |

[336] tad-anantaram api yathā vrajasya rājñānujñāpitam | tathā vāsudeva-prasādād vasudeva-praviṇānām tad-vartma-vikṣādīnānām dārūka-kathita-tat-tad-vṛttābhoga-bhoga-pīnānām svalpa-kālatām āpakam āyādīnānām tad-āgamanāśayā bahir evāsīnānām tad-iṣṭa-siddhir indhāmbabhūveti |

[337] tad evam ākarṇya sarve'pi sabhāsadaḥ procuḥ— tatas tataḥ ?

[338] madhukaṅṭha uvāca—tataś ca sarva-sukhārāmābhyām śrī-rohiṇīm ābhyām gopocita-veśādy-abhiniveśa-labdha-sakhi-gaṇa-praveśoddhavanoddhavana ca sārddham asminn eva goloka-nāmake parama-duravaloke loke parama-vibhavavatām bhavatām madhye vibhavann eva so'yaṁ virājate |

[339] punaḥ sarve'py ūcuḥ— tatas tataḥ ?

[340] madhukaṅṭha uvāca—tataś ca sarvataḥ prasarad-amanda-bhavad-ānanda-kallola-lolan-manastayā vayam apy āgamyā bhavad-bhavadīya-kṛpā-mātra-gamyam ramaṁ vāsa-varyam ajarya-saṅgamam āsādayāma |

[341] śrī-vrajarāja uvāca—katham katham iti kathyatām |

[342] madhukaṅṭha uvāca—pūrvam tāvad asmadīyānām duṣprārabdha-vaśād adya śvaś cicalīṣa-yātrāsu yātrāyām vilambanam āsīt | tatra ca sati śrīmad-vraja-prāṇasya yaduṣu saṅkramaṇam avakarṇya prāṇa-viyojanam ivāsīt | cirāya tu vraje tat-prati-saṅkramaṇam cākarṇya sadyaś calitum udyame kṛta-prakrame tad-anugata-vraja-janasya tasya martya-loka-pathād antardhānam avadhārya vāridhi-praveśam udyacchatām dayā-varṣi-devarṣi-caraṇācarita-nideśam upaniṣat-kṛtya jīvikākṛtya ca śrī-vṛndāvanāgamanam jātam | jāte cāgamane tat-tat-padam kṛṣṇa-rūpya-kriḍāspadatayā nirūpya mūrcchānantaram jāgaram ṛcchatām asmākam akasmād atrānupraveśaḥ katham jāta iti na yathātathyaṁ prathayitum śakyate sma |

[343] sarve sāścaryam ūcuḥ— tatas tataḥ ?

[344] madhukaṅṭha uvāca—tato bhagavac-caraṇa-rājīva-lokanataḥ punar-jīvana-lābhopakrameṇa krameṇa ca bhavad-upasevanāya śrī-gopāla-pūrva-campūṁ sampūrṇayantas tad idam sudināham āsīdāmeti kiṁvānyat kathaniyam ?

[345] tad etad uktvā samāpanam idam padyaṁ nigadya paṇāyati sma—

so'yaṁ gopendra putras tava mahita-mahīyaḥsu śāsvan-mahīyyas
tvan-nānā-bandhutānām api vividhatayā bandhutā-baddha-buddhiḥ |
yasmāl labdhā bhavantaḥ śiva-kamala-bhavādyantara-dhyeya-vargād
dūram dhāma prabhāvaṁ vibhavam api mahā-prema-mādhuryam atra ||122||

[346] tad etad uktvā bhrātaram praty uvāca—

gopāla-yaśasā spr̥ṣṭam yan mṛṣṭam sūta-jaṇma ca |
tat tu sparśa-maṇer jātam jāta-rūpa-mayo'pi naḥ ||123||

tathā hi—

atra śrī-vraja-rāja-rājita-sabhā-madhye krama-dhyeyatā-
sādhye śrī-harir eṣa rāma-sahitaḥ pratyakṣatām āgataḥ |
tatrāpi sva-kathā-prathām kathayitum naḥ samyag ādiṣṭavān
kāruṇyam kim athāsya varṇyam asakṛt puṇyam ca kim naḥ sakhe ||124||

[347] tad evaṁ śrī-vrajadeva-kumāra-sukumāra-mukham abhipaśyann aṅkuravat-
pulaka-kula-saṅkula-kalevaratā-balena punar arjunatām arjayann iva tataś ca stambha-
sambha-jaṇam atigambhīra-kampa-sampat-sampatana-sāmpratatayā lumpan patann
iva punaś ca nirnimiṣatā-nirmita-supervatām ātmani parvan pūrvāvasthām
avasthāpayann iva samanantaram ca labdha-prapañca-nava-nava-dala-valaya-valita-
valgu-puta-śobhālobhākara-kara-samputam anūna-bāṣpa-navya-divya-prasūna-
pūrṇama kurvann upasamharann iva sa-snigdhaṅṅhaḥ sa madhukaṅṅhaḥ pūrvavad
eva pūrva-deva-mātrā-ruci-karamvaram varayāmāsa—

vāṇī kaṁsaripo tavānukathanam karṇau kathā-karṇanam
hastau santata-sevanam hṛdayam apy utkaṅṅhayā dhāraṇam |
śīrṣam gokula-vastu-mātra-namanam dṛṣṭi samasta-vraja-
preṣṭhānām sthiti-vīkṣaṇam ca bhajatām nau naiva tat-tad-bahiḥ ||125||

[348] tad evaṁ labdha-bhakti-prapañcam taṁ ca taṁ ca kuñcan-manasaṁ bhūyo
bhūya āhūya pramada-vraja-virājamānaḥ śrīmān vrajarājaḥ sabhājana-bhājanatayā
nija-samīpam āpayāmāsa, samupaveśayāmāsa ca | tena ca sarvam api samājam śarmaṇā
bhrājayāmāsa |

tataś ca—

puṅḍram pūrvāṅga-carcā nija-maṇi-valitālankṛtir divyatāmbū-
lāgryam prāgya-sva-vastra-vratatir iti bahu svātmanaivopayujya |
gantryo vāhāḥ samantāt parijana-jaṇatāḥ spr̥hya-gr̥hyādivastūny
etāny anyaiḥ samarpya dvayam abhihitavān śrīla-goloka-rājaḥ ||126||

adyārabhyānupālyeta lālyena bhavator dvayam |
asya mātrā tathā mātā tadvat pitrā mayā pitā ||127||

jaya-dhvani-yutās tadā vavṛṣur uddhatāḥ sad-dhanam
yathā bata sadaḥ-sadastad avagāhya bāhyam grham |
tathāntara-gatā yataś capalam eva tat-pūritam
sthalam kila kṛta-kriyam vyasṛjad ātma-labdhān janān ||128||

[349] tad evam kathā-sātau datta-sātau madhukaṅṭha-snigdhaṅṭhau sadaiva labdha-
kṛṣṇopakaṅṭhau ca tad-vilāsa-vilokanotkaṅṭhau pratikṣaṇam amanda-paramānandam
anuvindamānāv eva virājete |

[350] atra pūrvam āpātataḥ sudurbodhatāśaṅkayā yadyapi na varṇitās tathāpy asyām
śrī-goloka-kṛta-prabhāyām sabhāyām śānta-veśatayā purodhasām madhya-
sambadhyamānāsanāḥ sukhākṛta-sarva-svajanaḥ sarveṣām agranyaḥ śrīmān parjanyaḥ
parjanya iva sarva-sukham varṣann āsīt | varīyasī varīyasī cāntaḥ-sabhāyām tathā
labdha-prabhā samavartata | śrīmān uddhavaś ca sarveṣām uddhava evājanīti sarva-
janīnam sukham kiyad varṇanīyam ?

[351] rahasyam punar idam rasyamānam vidhīyatām—

vṛndāraṇyābhidhāne sarasi sarasija-śreṇi-lakṣmīṣu gopīṣv
ekā rādhābhidhā sā vibhavati satataḥ divya-saugandhika-śrīḥ |
bhrāmyan yām eva labdhum vrajapati-tanayaś cāvarmūr vartama-vṛttīḥ
sarvā nirmāya yasyām alir iva kalayā kelim uccais tanoti ||129||

--o)0(o--

śrī-kṛṣṇa kṛṣṇa-caitanya sa-sanātana-rūpaka |
gopāla raghunāthāpta-vraja-vallabha pāhi mām ||1||

samvat-paṅcaka-veda-ṣoḍaśa-yutam śākam daśeṣv eka-bhāg-
jātam yarhi tadākhilam vilikhitā gopāla-campūr iyam |
vṛndā-kānanam āśritena laghunā jīvena kenāpi tad
vṛndā-kānanam eva sambhṛti-kalām dhattām samantād iha ||2||

prāyaḥ sarvā harer lilāḥ kramaśaḥ sūcitā mayā |
yathā-svam labdha-rucibhir upāsyantām mahātmabhiḥ ||3||

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
sarva-manoratha-pūraṇam nāma
trayastrimśam pūraṇam
||33||

kaiśora-vilāsaḥ sampūrṇaḥ |

sampūritā ceyam śrī-śrī-gopāla-pūrva-campūr iti |